

Poštšina plačana v gotovini.

MODRA
OPTICA
LETO
V

LETO 1933/34

ŠTEV. 6

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Rimska cesta šte. 3.
Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 6. ŠTEVILKE

MAJ

Peter Donat: Pacifiške refleksije

Vladimir Bartol: Al Araf

Juš Kozak: Za prekmurskimi kolniki

Bogomir Magajna: Črt

Zapiski:

Paul Morand o detektivskem romanu (*Peter Donat*)

Poročila

Razno

PACIFIŠKE REFLEKSIJE

PETER DONAT

I

Vse novo nastaja neopaženo, sicer bi ljudje lahko vodili svojo usodo sami. Šele v zadnjih par letih je zahrbtno in nenadoma prešlo ravnotežje svetovnih interesov na obale Tihega oceana. Pacifiško vprašanje — imperijalistično vprašanje par excellence — nima za enkrat še ničesar skupnega s takoimenovanim osvobojenjem orientalskih narodov in je tudi že davno prenehalo biti vprašanje evropske kolonijalne politike. Pacifiško vprašanje je zadeva novih sil: Amerike in Japonske (da ne govorimo o povojni Rusiji), ki kljub posnemanju zapadno evropske civilizacije predstavljata vsaka zase čisto novo, komaj petdeset let staro, druga drugi povsem nesorodno civilizacijo. Japonska predstavlja danes najbolj izrazito nacionalno, rasno enotno, fiziološko primarno in kljub par desetletjem izposojene kulture še vedno napol barbarsko enoto. Prav kakor je liberalizem tako organsko zvezan z dušo Amerike, da se ni nikoli izoblikoval v ljudsko gibanje, tako tudi na Japonskem nismo nikoli imeli fašizma v dobesebnem pomenu besede. Organska nesorodnost teh dveh sistemov se v veliki meri odraža tudi v načinu njunega imperijalizma.

Princip starega evropskega imperijalizma je bil ta, da je država poslala v kakšno »zaščito potrebno« deželo najprej svoje čete in nato šele svoje milijardne investicije. Pri Ameriki je bilo do sedaj to po večini narobe; Amerika je dežela pretežno in enostransko-gospodarskega imperijalizma, v kar jo sili v prav toliki meri kot njena izrazito liberalna in kapitalistična struktura tudi njen geografski položaj. Seveda bi bilo iluzorno misliti, da bo Amerika kdaj hotela ali mogla opustiti misel na vojaški imperijalizem, kot ga je izvajala mimogrede tudi do sedaj — tako na primer s svojo skavtsko ekspedicijo na nemško-francosko fronto in z ekspedicijami svojih vojnih ladij na Kubo in Nicaraguo — in tako resignirala na oboroženo zaščito svojih po vsem svetu zamrznjenih milijard. Amerika osvaja svet zaenkrat predvsem s svojimi milijardami, svojimi vojnimi posojili in z močjo svojega kredita. Od štirih in pol milijard mark, ki si jih je izposodila v zadnjih desetih letih Nemčija, so prišle tri iz Amerike in od sedmih milijard lir, ki si jih je v istem času sposodila Italija, jih je prišlo iz Amerike šest. Ameriške investicije v Južni Ameriki, ki so znašale pred vojno sto šestdeset milijonov dolarjev, so se povečale do danes za dve milijardi. Kontrolirati njene javne in prikrite investicije na Kitajskem je v dobi kitajskih državljanskih in kitajsko-japonskih vojn nekoliko težko, znano pa je, da je ameriški kapital že čestokrat obupaval in ponovno ustavil Kitajski svoje kredite, ki jih je moral v zaščito svojih političnih interesov vedno znova obnoviti. Amerika predstavlja danes, da se poslužimo paradoksa francoskega senatorja Jouvenela, četrto Internacionalo, Internacionalo kredita; Amerika puritansko veruje in mora

verovati v moč svojega denarja zato, da more verovati vase in v nesmrtnost svojega sistema. Ali ne pomeni Kelloggov pakt, ustanovitev mednarodne banke in finančna diktatura Gilberta Parkerja na evropskem kontinentu, — vse ob istem času in, ironija usode, trenutek pred izbruhom krize — če ne najbolj hipokritnega, pa gotovo najnaivnejšega poizkusa komercializirati svet? To je bil poizkus ameriškega in svetovnega kapitala spraviti vso problematiko sveta na eno samo, bolj ali manj enostavno komercialno formulo.

Med tem je prišla kriza, ki je prizadela Ameriko kot najizrazitejši in najpopolnejši kapitalistični sistem še v neprimerno večji meri kakor ostali svet. Danes opazujemo Ameriko v njenem najbolj živem in paničnem trenutku, ko je morala prekiniti s svojo stoletno tradicijo in poseči, hočeš nočeš, po diktaturi Franklina Roosevelta, ko se je sredi najbolj intenzivne borbe za notranjo konsolidacijo tega liberalnega konglomerata pojavila organska in neizbežna potreba po najekstenzivnejši politiki imperijalističnega osvajanja.

Čez deset let ne bo imela Amerika na lastnem teritoriju niti kapljice petroleja, te dragocene tekočine, o kateri je dejal Clemenceau, da je stane vsaka kapljica kapljico človeške krvi. Čez deset let bo morala Amerika kupovati petrolej v Rusiji ali v Angliji, ali pa ga bo morala imeti sama. To se pravi, morala si bo osvojiti nove teritorije, nova ležišča petroleja, kar bo nujno sililo v imperijalistične vojne. Te odločitve so se pojavile vse hkratu. Ali ji bo uspelo zaščititi svoje milijardne investicije po vsem svetu, pridobiti si novih dežel, zopet osvojiti kitajsko in madžursko tržišče in mandžurska petrolejska polja, onemogočiti japonski dumping ali pa bo propadla.

Pred isto, samo morda še neizogibnejšo odločitvijo se nahaja tudi moderna Japonska. Japonska je ekstrem Amerike. Amerika je neorganski konglomerat in predvsem enostransko kapitalistični sistem, kjer vse do nedavna, prav kakor v Angliji, še nismo poznali carin in političnih cen. Japonska pa — čeprav zveni to paradokсно, — ni kapitalističen sistem v zapadno evropskem ali ameriškem smislu, o čemer nas prepriča že površen pregled njenega družabnega in gospodarskega sistema.

Takozvani kapitalizem je na Japonskem star komaj nekaj desetletij. Vse gospodarstvo in bogastvo je bilo od nekdaj rezervirano velikim fevdalnim familijam, imenovanim dajmijos. Ti dajmiji so živeli vse do revolucije in restavracije mikada (leta 1868.¹) po svojih fevdih kot pravi neodvisni monarhi in so razpolagali tudi z lastnimi vojaškimi četami. Trgovski razred se je smatral in se smatra še danes za najbolj zaničevani razred. Ko se je po revoluciji pojavila potreba po industrijalizaciji, so prevzele vse trgovske posle nekatere stare trgovske hiše, ki so razpolagale z zadostnim kapitalom, potrebnim za organizacijo industrije.

Med svetovno vojno so vse te maloštevilne hiše, ki se že desetletja niso sramovale ukvarjati se s trgovino, neznansko obogatele na račun poseb-

¹ Do leta 1868. so imeli vrhovno oblast na Japonskem šoguni, nekaki dedni ministrski predsedniki, ki bi jih lahko primerjali majordomom, iz katerih se je razvila dinastija Karolingov. Ti šoguni so se opirali na fevdalno plemstvo in so bili od cesarja docela neodvisni. Ob revoluciji l. 1868. je bil šogunat odpravljen. Od tedaj šele časte cesarja (mikada) kot »boga«. Novi sistem je v boju proti fevdalizmu favoriziral modernizacijo in industrijalizacijo, ki je Japonska pred restavracijo mikada ni poznala.

nega položaja, ki ga je uživala Japonska v svetovni vojni. Japonska, ki z vojno ni bila posebno zaposlena, je med vojno, prav kakor nevtralna Španija, razvila ogromno armado, ki je zalagala zavezniške države in zavezniške armade. Ta industrija je po premirju zašla v veliko krizo, ki je bila eden glavnih vzrokov japonskega poraza na washingtonski konferenci leta 1921.

Takrat se je Ameriki posrečilo oddvojiti Japonsko od njenih zaveznikov, izposlovati svobodo kitajskega trga in prisiliti Japonsko, da je opustila vse svoje povojne osvojitve na azijskem kontinentu.

Svetovna gospodarska kriza je končno veljavno pomedla z maloštevilnimi ostanki srednjih in malih podjetij, ki so se razvila v dobi kratkotrajne povojne konjunktore. Tako je danes vse japonsko gospodarstvo in finance v rokah maloštevilnih fevdalnih in industrijskih plutokratov, ki nimajo proti sebi nikakega meščanskega in srednjega stanu, ki naj bi bil nositelj kakega večjega samostojnega političnega gibanja. To nam tudi pojasnjuje, da na Japonskem ni bilo nikoli fašizma v pravem pomenu besede, to se pravi civilnega, meščanskega fašizma. Dve največji industrijski hiši Mitsubiši (ta ima v rokah tudi ves japonski tisk) in Matsui sta vzdrževali s svojim kapitalom vsaka svojo stranko, prva liberalno (min-seito), druga pa konzervativno (seyukaj). Na Japonskem je bila vsaka »nacionalna revolucija« odveč. Zadostovalo je samo, da je bivši vojni minister, ki je še tudi sedaj po svojem odstopu skriti diktator Japonske, organiziral, kakor je sam priznal, umore nekaterih bankirjev in nekaterih liberalnih in konzervativnih ministrov in nacionalna revolucija je bila izvršena. Dejstvo je tudi, da je japonska vojaška kasta prišla do politične oblasti šele tri mesece po padcu liberalne vlade, ki se je trdovratno upirala mandžurski ekspediciji, in pol leta potem, ko je bila ekspedicija že izvršena. Japonske meščanske stranke torej niso predstavljale nobene resne ovire za nacionalno ekspanzijo.

Ta koncentracija oligarhičnih sil in popolno iztrebljenje srednjega stanu ni bila na Japonskem kakor povsod drugod šele plod dolgotrajnega in naravnega gospodarskega razvoja, marveč je v bistvu že stara ter razpolaga od nekdanj z japonskimi ljudskimi masami kot z nadvse upogljivim in uporabnim materialom.

Z nastopom svetovne gospodarske krize je grozil vsemu temu aparatu popoln propad. V tem najkritičnejšem trenutku so se tudi izvršila najvažnejša in najusodnejša podjetja japonskega imperijalizma: ekspedicija v Šanghai, ki naj bi preprečila bojkot japonskega blaga na Kitajskem, zasedba Mandžurije in ustanovitev mandžurskega cesarstva (zaradi katere je padla liberalna vlada Minseito), ki naj bi preskrbela japonski industriji nemudoma cenenih surovin; dalje razvrednotenje jena, ki je oropal japonski narod za 70 odstotkov njegovih prihrankov in ki mu je sledil dumping, ki smo ga poznali doslej predvsem kot taktično sredstvo za izsiljevanje kreditov in ugodnosti pri sklepanju trgovinskih pogodb. Japonski industriji, ki trpi na pomanjkanju kapitala, je šlo predvsem za znižanje produkcijskih stroškov. V zvezi s tem moramo imenovati najvažnejši ukrep japonske oligarhije, namreč znižanje plač celokupne delovne sile celo globoko pod življenjski minimum Daljnega vzhoda. Japonska oligarhija je izvršila nad japonskim ljudstvom gotovo najbolj nevarno operacijo v zgodovini sodobnega kapitalizma, ki jo je

v ostalem mogoče izvršiti samo na tako neizživetem, odpornem in še napol barbarskem življu. Edina temelja japonske ekspanzije sta torej popolno obubožanje srednjih stanov in cenena delovna sila, ki ne razpolaga na Japonskem z nikako še tako navidezno socialno zaščito. Po poročilu Mednarodnega urada za delo velja zakonita omejitev delovnega časa po tovarnah samo za ženske in otroke do šestnajstega leta, odredba, ki je povsem domačega izvora in se ne opira na nikak mednarodni dogovor. Na Japonskem ni nikakih določb glede delovnega tedna, zakon o tovarnah predpisuje samo, da morajo žene in otroci pod šestnajstim letom dva dni v mesecu počivati. Okada, zastopnik Japonske v Mednarodnem odboru bombažne industrije, ki je zasedal oktobra lanskega leta v Mülhausenu, je odločno zavračal očitke o nelojalni konkurenci Japonske na svetovnem trgu. Po njegovih informacijah domače cene ne presegajo izvoznih cen (kar je nemogoče, in naravnost nesmiselna trditev) in je zagovarjal nizke plače japonske delovne sile z nizkim indeksom življenjskih potrebščin. Resnica pa je, da Japonska nima dovolj kapitala in ne more na račun svoje kreditne moči prodajati svojega blaga po normalnih gospodarskih cenah. Japonska zahteva za svoje produkte po večini denar že vnaprej. Dopisnik londonske »Morning Post« je 1. decembra 1933. kupil (v Angliji!!) za poizkušnjo 13 parov moških nogavic, en pulover, dvoje spodnjih oblek, 12 volnenih šalov, vse skupaj za enajst šilingov ali približno 145 dinarjev. Če bi japonska industrija prodajala tudi doma svoje proizvode po takih detajlnih cenah, bi morala v enem mesecu bankrotirati. Za to vratolomno investicijo, ki se imenuje japonski dumping, je bil japonski narod oropan malone dveh tretjin svojih prihrankov in ene tretjine svojih dohodkov. Vse to bo morala japonska industrija nadomestiti že tekom prihodnjih let s svojim povečanim izvozom. Vsa gospodarska zgodovina Japonske v zadnjih desetletjih je en sam večni morfinizem, ena sama nepretrgana in neizogibno vedno rastoča investicija. Vse japonsko nacionalno premoženje je samo milijardna fikcija, stavljena na eno samo kocko: ali osvojitve sveta ali pa propad. Amerika obvladuje svet s svojimi milijardami, Japonska pa s svojim nizkim življenjskim standardom. Ameriški imperijalizem je predstavljal do danes le nekak presežek splošnega blagostanja Amerike, japonski imperijalizem pa črpa vso svojo moč zgolj iz bede japonskega ljudstva. Če smo pred vojno rajhovsko družbo tako radi pomilovalno in snobsko imenovali malomeščansko, lahko japonsko družbo mirne duše imenujemo proletarsko. Japonska razpolaga danes z najbolj disciplinirano in najslabše plačano armado na svetu. Japonski oficirji, ki se rekrutirajo po večini iz starih plemiških, po restavraciji mikada popolnoma obubožanih družin, predstavljajo danes takorekoč vladajočo kasto na Japonskem. Njihove plače se gibljejo med 1000 in 3000 dinarji, pri čemer predstavlja zadnja številka že plačo generala.

Trenotni učinek te operacije nad japonskim ljudstvom vsi poznamo. Tri in devetdeset tekstilnih podjetij je v prvih devetih mesecih lanskega leta napravilo 14odstotni čisti dobiček in je razdelilo 8½odstotno dividendo. Japonska je danes na tem, da se popolnoma osvobodi kitajskega trga. Njena trgovina z Ameriko ne samo narašča, marveč je še vedno visoko aktivna (izvoz 492 milijonov jenov). Izvoz v Mandžurijo se je v enem letu početvoril in znaša v letu 1933. 303 milijone jenov. Mandžurija kupuje danes že dvakrat toliko kot vsa ostala Kitajska, ki mimogrede

povedano, po obsegu svoje zunanje trgovine fungira še vedno med prvimi državami sveta. Japonski izvoz v Anglijo in v celo Evropo je napredoval za celih 50 odstotkov. Ta izvoz je Japonska sicer nekoliko odtehtala z velikanskimi naročili pri angleški in francoski oboroževalni industriji (ki so se izvršila vsa na kredit) in s svojo nekoliko povečano uvozno kapaciteto drugih proizvodov. Učinek te japonske konkurence (čemur je seveda kriva tudi splošna stagnacija na svetovnem trgu) je razviden iz dejstva, da je izvoz bombaža od leta 1928. do danes padel v Angliji (kljub razvrednotenju funta) za 43, v Franciji pa za celih 75 odstotkov. Izvoz japonskega bombaža pa je narastel za celih 43 odstotkov, tako da je oktobra lanskega leta v angleški spodnji zbornici izjavil poslanec Procter, da izvažata Japonska v angleške kolonije več bombaža kot pa Anglija sama. Isti glasovi prihajajo tudi iz Italije, kjer poroča v lanskem »Bolletino della Laniera« S. Garazzi o osvojitvah sredozemskega trga po Japonski na škodo italijanske tekstilne industrije.

Japonska trgovina z britsko Indijo, ki je še lani rahlo napredovala in je bila aktivna za en milijon jenov (205 proti 204 milijonom), zaznamuje, prav kakor tudi trgovina s holandsko Indijo, v zadnjih mesecih občutno nazadovanje. Zato pa se skuša Japonska odškodovati na južno-ameriškem trgu, kamor je japonski izvoz v prvih sedmih mesecih lanskega leta dosegel že dvojno višino predlanskega izvoza (210 milijonov jenov). Prav tako v Afriki in Egiptu, ki je centrala japonske trgovinske ekspanzije za Afriko in Evropo. Holandska industrija električnih žarnic, ki je bila doslej skoro brezkonkurenčna, je zaradi japonske konkurence malone docela na tleh, ne samo na svetovnem trgu, marveč celo doma. Japonska je v zadnjih letih svojo produkcijo jekla, ki je znašala leta 1933. malo manj kot tri milijarde ton, pošestorila. Njen izvoz piva se je v enem letu podvojil in narastel na 277.000 hektolitrov. Občutno se utegne poznati že tekom prihodnjih let tudi japonska osamosvojitvev od tujih tržišč petroleja: Mandžurija proizvaja sedaj letno 7 milijonov ton petroleja in bo že v nekaj letih lahko izrabila vso svojo kapaciteto, ki znaša ca. 15 milijonov ton, to je približno toliko ko celokupna letna potreba Italije. Tako doživljamo fenomen, kot se je izrazil poslanec Procter, da beda milijonov japonskega ljudstva povečuje še bedo milijonov evropskega delavstva. »Nelojalne metode japonske konkurence,« je izjavil dopisniku »Manchester Guardian« predsednik lancashireske tekstilne industrije, »predstavlja resnično nevarnost evropske civilizacije«. Japonski izvoz se je v zadnjih dveh letih povečal za 50 odstotkov svoje absolutne vrednosti in Japonska se je s svojo polčetrto milijardo izvoza uvrstila takoj za Ameriko in evropsko Anglijo kot tretja izvozna država na svetu.

II

Položaj Daljnega vzhoda se je vse do mandžurske ekspedicije razvijal nad vse ugodno za Ameriko, ki pred petdesetimi leti v Pacifiku ni razpolagala še z nobeno postojanko. Po vojni s Španijo (1898) je odkupila Filipine in tako postala gospodarica strategično najvažnejše postojanke v Tihem oceanu. Leta 1902. je po dolgih pogajanjih zopet odkupila od Francije za 200 milijonov frankov še nedovršeni Panamski prekop, kamor je ta investirala najmanj milijardo frankov. Mali narodi pod materin-

skim okriljem svetovnega kapitala izvrstno uspevajo in se čudovito hitro razvijajo. Zakaj v neverjetno kratkem času, že nekaj mesecev po odkupu panamskega prekopa, je nastala v Kolumbiji panamska revolucija in prišla na svet »neodvisna« panamska republika, ki je nedavno praznovala tridesetletnico svojega obstoja. Odkup in dovršitev Panamskega prekopa (1914.) je za Ameriko nepreglednega gospodarskega in strateškega pomena, morda celo usodnejšega kakor njen vstop v svetovno vojno. Ameriškim ladjam ni treba več delati 13.000 km dolgega ovinka, če hočejo braniti svojo tihomorsko posest.

Ob premirju leta 1918. so zavezniške vlade dovolile Japonski, da v zaščito mednarodnih interesov na kontinentu s 7000 možmi zasede Vladivostok in vzhodnosibirsko obalo. Japonska je tiho in brez besed dodala temu številu še eno ničlo ter s 70.000 možmi zasedla vse strateške postojanke od Vladivostoka do Bajkala. Ameriki je na washingtonski konferenci (1921.) uspela popolna izolacija Japonske, ki je morala prepuštili Rusiji vse svoje dragocene osvojitve na kontinentu in Sahalinu. Ta dominantni položaj Amerike na Pacifiku je morala Japonska v vsej njegovi moči občutiti še enkrat leta 1928. Takrat so kitajske komunistične čete že premagovale generala za generalom. Japonska je zagrozila z vojno, kakor hitro bi komunistične čete prekoračile mandžursko mejo, in v »zaščito miru« tudi zasedla mandžursko pokrajino Šan-Tung, ki pa jo je morala na zahtevo Amerike zopet nemudoma izprazniti. Preobrat je nastopil šele z japonsko ekspedicijo v Šang-haj (1931), ki je bila prav za prav vojna med Japonsko in Ameriko na kitajskem teritoriju in ki se je končala s kompromisom med Japonsko in — Kitajsko. Odpor ameriškega in svetovnega kapitala proti mandžurski okupaciji, ki se je izvršila v najbolj nepričakovanem trenutku, je ostal samo na papirju. Komisija, ki sta jo poslala na Kitajsko Društvo narodov in Amerika, je napravilo proslulo Lyttonovo poročilo, ki naj bi pripravilo sporazum vsega svetovnega kapitala v mandžurskem in kitajskem vprašanju. Lyttonova komisija je bila pripravljena priznati Japonski malone vse gospodarske ugodnosti, ki jih predstavlja zanjo zasedba Mandžurije, pod pogojem, da se odpove vsem strateškim ugodnostim, to se pravi z drugimi besedami evakuira vse s tolikimi stroški zasedeno ozemlje. To naj bi bila prva delitev Kitajske in Mandžurije. Sledila je »obsodba« Japonske in njen izstop iz Društva narodov in danes stojimo ne več pred nevarnostjo vojne med zainteresiranimi silami, marveč med Japonsko in Rusijo. Rusija se kljub svoji ogromni produkciji, po obsegu svoje zunanje trgovine nahaja še vedno na petnajstem mestu in njen interes na tem ozemlju — ki brez posesti Mandžurije nima zanjo nobenega posebnega praktičnega smisla in niti od daleč ne krije stroškov za utrjevanje Daljnega vzhoda — se močno pretirava. Rusija po tem takem v eventualni vsiljeni ji vojni ne more mnogo izgubiti, v primeru zmage pa postane lahko že v teku prihodnjih let prva sila na Pacifiku.

Japonska se danes, kakor smo videli, nahaja teoretično na višku svoje gospodarske prosperitete. Ali je ta prosperiteta neizogibno zvezana z novimi imperijalističnimi vojnami? Danes se svet sprašuje, ali bo Japonska ravno v tem trenutku zares izpolnila svoje izsiljevalne grožnje ter v »zaokroženje« svojega kontinentalnega imperija tvegala novo vojno z Rusijo, ki bi pomenila prav za prav istočasno preventivno vojno proti ameriškemu imperijalizmu? Ali bo v tem primeru intervenirala tudi

Amerika, ali celo tudi ostale države? O tem vprašanju se danes veliko govori, zdi se pa, da kompleks svetovnih interesov še daleč ni izčrpan v toliki meri, da bi vsiljeval interesiranim državam kakršnokoli neposredno in neizogibno rešitev.

Pred kratkim smo brali v dnevnem časopisju Mussolinijevo izjavo o tihomorskem problemu in o »japonskem dinamičnem imperijalizmu«. Ta izjava očituje neglede na majhen diplomatski konflikt z Japonsko in neglede na ves preroški in govorniški patos vodilnega državnika evropskega imperijalizma, zanimiv vpogled v strateški in politični položaj Daljnega vzhoda. Mussolini, ki ne izključuje konflikta med Rusijo in Japonsko že v bližnji prihodnosti, se zelo skeptično izraža o možnosti, da bi v primeru kakega konflikta vstopila v vojno tudi Amerika.

Amerika ima v Pacifiku tri pomorske baze, oddaljene 4500 km od Japonske in 7500 km od Filipinov (Puget Sand, San Francisco in San Diego). Pomorska baza na Havajskih otokih predstavlja defenzivno točko prvega reda, ter obvlada z izjemo onih na severu vsa pomorska pota Pacifika, vendar njena oddaljenost od Japonske v močni meri zmanjšuje njeno strateško kapaciteto. Baza na Filipinih po gentlemen agreementu iz leta 1931., ki je začasno reguliral mejo pomorskega oboroževanja med Anglijo, Ameriko in Japonsko (5 : 5 : 3), še vedno ni utrjena. Vse strateške postojanke so zgolj defenzivnega pomena, kar pa itak ne prihaja v poštev, kajti Japonska se obrača proti Kitajski obali in od tam je ameriška obramba še veliko bolj nemogoča.

Japonska se nahaja v posesti dolge verige otokov od Formoze do Sahalina, oddaljenih med seboj ca. 5 kilometrov. Ti otoki pomenijo ne samo absolutne varnosti Japonske, marveč tudi popolno kontrolo vse kitajske obale, od katere ji poleg Koreje in delov Sahalina pripada sedaj še novo ustanovljeno mandžursko cesarstvo. Edino odporno točko za združene rusko-ameriške sile predstavlja Vladivostok, ki je slabo utrjen in je zvezan s kontinentom po Transsibirski železnici, ki je sicer ruska last, ki pa je faktično tako pod oblastjo Mandžukua in Japonske, da se slednji niti ne zdi primerno odkupiti je. Druga zveza s Transsibirsko železnico teče ob mandžursko ruski meji. Napraviti jo povsem neuporabno predstavlja torej delo desetih minut. Izkrcaje ameriških čet je mogoče v Vladivostoku, ki je edina luka, sposobna za pristajanje večjih ladij, ki pa nikakor ne more ustaviti japonskih pomorskih sil. Japonska razpolaga nasprotno s krasno luko Dajren, pravim čudom moderne tehnike in o kateri pravi znani poznavalec Daljnega vzhoda grof Sforza, da predstavlja največji ponos vsakega Japonca.

Napad od juga si lahko zamislimo samo za primer, če bi Amerika razpolagala v južnem delu Kitajskega morja s kako večjo pomorsko bazo, kjer ji japonska mornarica ne bi ogrožala izkrcaja čet. Za ta primer bi morala Amerika utrditi Filipine, toda cesta, ki jih veže s Havajskimi otoki, je preveč izpostavljena sovražniku. Edina pomorska baza na jugu, Singapore, se nahaja v angleških rokah. Že ta kratki in nad vse površni strateški pregled Daljnega vzhoda nam dovoljuje domnevo, ki jo je izrazil Mussolini in številni vojni publicisti, da je direkten spopad med Ameriko in Japonsko nemogoč in malone nesmiseln. Japonska se danes po pravici smatra za prvo silo na Pacifiku.

Kar se tiče transporta ameriških čet, je potrebno omeniti, da je mogoče dirigirati čete v popolni varnosti proti Kantonu in Fukienu kvečjemu preko Indokine. (To vprašanje je bilo tudi že opetovano obravnavano v svetovnem tisku). Zveza med San Franciscom in kitajsko obalo je torej mogoča prvič preko Havajskega otočja, Novih Hebridov, ožine Torres in Javanskega morja, drugič pa preko Atlantika in Sredozemskega morja. Ta druga pot je celo nekoliko krajša in je predvsem absolutno varna. Zato pa potrebuje Amerika pristanek celega sveta, kar pomeni politično izraženo toliko kot imperijalistično vojno vseh kapitalističnih držav proti Japonski in povratek v tisto idealno soglasje evropskih držav izraza boksarske vstaje, ko je nemški admiral Waldersee že poveljeval celokupnemu evropskemu brodovju v kitajskih vodah. Spuščati se v podobne hipoteze je nesmiselno. Ali sta japonski dumping in japonski monopol na mandžursko tržišče že zadostna razloga za takšno vojno? Proti nji govore poleg privilegiranega strateškega položaja Japonske za enkrat tudi še druga dejstva. Francoski in angleški kapital bi moral v tem primeru podpirati sovjetsko Rusijo in resignirati na vse svoje kredite in investicije na Japonskem. Omenili smo že, da (četudi nesorazmerno z izvozom) japonski uvoz iz Anglije in Francije, glede na povečano kapaciteto Japonske, stalno raste. Točnejšo sliko o francosko-japonskih trgovskih odnosih si morda lahko ustvarimo, če izvemo, da je ravnatelj francoske »Schneider Creuzot« (ki kontrolira tudi znane »Škodove zavode« na Čehoslovaškem) pravi svak glavnega administratorja francosko-japonske banke v Parizu, banke, ki zastopa interese barona Matsuija, »človeka, ki oblači vso Azijo.« Angleška in francoska oboroževalna industrija sta tudi po končani vojni s Kitajsko in izvršeni okupaciji Mandžurije še vedno navezani na dobave japonske armade, kar nam v veliki meri pojasnjuje magični vpliv japonske propagande na francosko javnost.

Amerika potrebuje pristanka Anglije tudi zaradi posebnega položaja Panamskega prekopa. Anglija poseduje vse strateške točke okrog Panamskega prekopa, ki so poleg tega še polne dragocenih petrolejskih ležišč. Japonska, razen v Mandžuriji, sploh nima lastnega petroleja in Amerika ne razpolaga v Pacifiku z nikakimi lastnimi cisternami. Če bi vprašali danes kakega japonskega generala, kje bo Japonska v primeru vojne jemala petrolej, bo odgovoril lakonično: »Na Borneu!« Anglija je obdala vse Karaibsko morje (Antili) z dvema linijama rafinerij in cistern ter zalaga s petrolejem vse ladje, ki prihajajo iz Atlantika v Pacifik. O prikriti in obupni borbi za te postojanke, ki jo vodita že vsa povojna leta Anglija in Amerika, nas izvrstno informira knjiga: »Prikrita vojna za petrolej«, ki jo je napisal Anton Zischke. (Payot, Paris.) Ta je že v knjigi: »Prikrita vojna za bombaž« razkril skrivni vpliv bombažne in tekstilne industrije na svetovno politiko.

V interesu vseh evropskih držav in Amerike je, da se za primer konflikta med Ameriko in Japonsko usposobi kot tertius tudi predmet te borbe — Kitajska sama. Za to se navdušuje v svoji izjavi tudi Mussolini. Kitajsko je treba napraviti neodvisno (od Japonske) in jo zopet usposobiti, da prevzame v tem konfliktu samostojno vlogo, ker je sicer nevarnost, da se končno Kitajska celo sama sporazume z Japonsko. To se pravi z drugimi besedami, Kitajsko je treba oborožiti, Kitajsko je treba industrijalizirati, zaslužniti jo z zapadnim kapitalom in jo usposobiti za prvega odjemalca evropskega blaga. Zato pa jo je treba še

v večji meri kot doslej zalagati z milijardnimi posojili. To navdušenje za kitajsko neodvisnost nam precej pojasni tudi vloga, ki jo igra na Kitajskem Rusija. Sovjeti so organizirali armado Kuomintanga pod vodstvom Čankajšeka. Čankajšek je bil leta 1923. v Rusiji z družbo tovarišev, ki so se tam izobrazili v poznejše kitajske generale. Ti so po večini ostali komunisti tudi po Čankajšekovi spreobrnitvi leta 1927. ter se stavili na razpolago komunistični vladi v Kantonu. Leta 1927. je Čankajšek, ki je po svoji ženi, Sunjatsenovi hčeri, najbližji sorodnik najboga-tejšega Kitajca Soonga, pričel neusmiljeno pobijati komunizem in prišel popolnoma pod vpliv ameriškega in angleškega kapitala. Nankinška vlada je porabila ogromne vsote tujega kapitala, namenjenega za indus-trijalizacijo dežele, za organizacijo fašističnih plavih srajc po vzgledu Hitlerjevih napadalnih oddelkov in za pobijanje komunizma. Kljub štirim velikim ekspedicijam s 300.000 možmi, s tanki in aeroplani, ob asistenci angleških vojnih ladij vzdolž Jangtsekianga obvlada kantonska komunistična vlada po priznanju Lyttonovega poročila še vedno 80 milijo-nov kitajskega prebivalstva. Čankajšek si je moral pomagati proti komu-nizmu tako, da je prevzel v svojo armado veliko tihotapsko in roparsko družbo Hongpong (ki je praznovala nedavno petdesetletnico svojega obstoja) ter imenoval njenega poglavarja Jančinsana za svojega generala.

Zapadne države trdijo, da se je Kitajska, to je nankinška vlada, izkazala za nesposobno ravnati s tujim denarjem. Dolže jo, da je za-pravljala brez posebnega učinka na vse strani. Morala je zaradi po-manjkanja zaupanja in ustavljenih kreditov ustaviti gradbo nekaterih komaj začelih železnic. No, kakor hodijo, in še zlasti danes, potilčni interesi vedno nekoliko pred neposrednimi gospodarskimi, se kljub temu nezaupanju v zadnjih tednih spet mnogo govori o velikem mednarod-nem posojilu Kitajski, ki bi ga podpirale vse kapitalistične države razen Japonske. Na ta načrt je Japonska odgovorila z zahtevo po lastni in nedeljeni kontroli nad celo Kitajsko...

Ta zahteva, ki pomeni višek imperijalističnih teženj Japonske, se je pojavila pod novo konzervativno vlado Saita in tri mesece po maskira-nem odstopu vojnega ministra Arakija, katerega vpliv na japonsko politiko je ostal nespremenjen. Japonski vojni proračun je bil pod novo vlado ponovno povečan in tega dejstva ne morejo spraviti s sveta niti miroljubne izjave novega zunanjega ministra Hirote ameriškemu državnemu podtajniku Hailu.

Če se je zaenkrat posrečilo izbruh vojne, kot se je izjavil neki japonski general, preložiti za eno leto, ne smemo pozabiti, da predstavlja leto 1935. za Japonsko in za ves svet veliko in neizogibno odločitev. V tem letu se vrši mednarodna pomorska konferenca, ki bo morala končno urediti razdelitev pomorskih sil v svetu in na Pacifiku. Prihodnje leto poteče Japonski tudi odpovedni rok za definitiven izstop iz Društva narodov, ki bi pomenil njeno dokončno in popolno izolacijo. Ta tre-notek tudi lahko pričakujemo principijelnega razpleta pacifiškega vprašanja.

AL ARAF

VLADIMIR BARTOL

Stena se bo dvigala med izvoljenimi in zavrženimi. Na Al Arafu bodo možje, ki bodo poznali tako prve kakor druge po gotovih znamenjih...

Koran, VII. 44.

I

Ti...! Ne najdem izraza, kako bi te nazval. Zli duh, demon ali podla, zavržena duša! Kakor da si se udrl v zemljo; povsod sem te iskal zaman. Ali te je bilo strah, da bi mi pogledal v oči? (Morda tičiš nekje v bližini in se mi neviden grohočeš. Ali vedi: božji mlini meljejo počasi!)

Ko sem razkril tvojo peklensko grdobijo, sem bil kakor iz uma. Poletel sem k propalemu bitju, ki ti je bilo oproda, in ga pozval na odgovor. Strah jo je bilo. Ni mi tajila. Povedala je, da si jo bil ti k onemu zavedel. Vprašal sem jo, kako da imaš tako moč nad njo in potem mi je priznala tudi zadnje, kar je bilo med tabo in njo. Kolikšna podlost! Kakor bi trenil, sem bil doma, vzel nekaj, s čimer bi ti plačal, in pohitel na tvoje stanovanje. Tam te ni bilo. Obredel sem vse lokale, kjer sem le slutil, da bi te utegnil najti; toda tebe ni bilo nikjer. Zopet sem šel k tebi na dom. Ali ti si moral biti medtem obveščen, zakaj gospodinja mi je povedala, da si odpotoval. Tvoj naslov: Wien, poste restante. Jaz, neizkušen v poslovnih zadevah, sem si od prijatelj izposodil dva tisočaka, za silo skrpucal nekakšen tranzitni vizum in se odpeljal, kakor sem mislil, za teboj. To se mi lahko smeješ! Na glavni pošti ni bilo ne tvojega naslova ne kakega pisma zate. In na našem konzulatu ni nihče vedel, kdo si. Ali tvoje nakane še vedno nisem razumel. Najel sem taksi in se podil po mestu iz lokala v lokal. Vozil sem se z avtobusi, tramvaji. Tisočkrat sem mislil, da te imam pred seboj. In tisočkrat sem se potem pred samim seboj osmešil. Šele polagoma sem se začel zavedati, da je človek v velemestu kakor peščeno zrno v puščavi. Lotil se me je obup. Sredstva so mi pošla in moral sem se vrniti. Prej sem še enkrat povprašal na poštni centrali. Sedaj je bilo tu obvestilo: pošto naj ti pošiljajo v Pariz, poste restante. Bil sem poražen. Šele takrat se mi je zablislilo, da si me bil potegnil. V prvem navalu sem sklenil, da pojdem, vseh drugih možnosti oropan, tja peš. Ali podvomil sem: kaj, če je tudi to le prevara? In ti nekje v bližini Ljubljane smeješ čakaš, da se mi pomiri vroča kri? Toda zapomni si: ne bom odnehal, dokler te ne bom kaznoval. Zaenkrat si se mi izvil; s tem si se v mojih očeh za vselej pokazal podlega strahopetca.

Da si ne boš krivo tolmačil mojega ogorčenja! Da si ne boš domišljal, da me boli ljubezensko razočaranje zaradi Olge, te tvoje krasne pomočnice in priležnice! Če sem bil zaljubljen, sem bil zaljubljen v neko popolnoma drugo bitje in ko sem spoznal svoj *qui pro quo*, sem naredil križ čez zadevo. Tisto, kar mi kakor žerjavica razjeda črevesje, je dejstvo, da sem se bil tako neizrečeno, tako neskončno osmešil pred teboj. Zaradi tega moraš ti s površja zemlje. Prej ne bom našel miru, dokler te ne bom steptal v prah, dokler ne bom mogel reči: Simon Krassowitz je bil! Za ta čas naj mi bo v uteho predstava, da trgam s svojimi rokami tvoj drob!

Kako, pri tristo hudičih, je svet tako imenitno urejen, da se v njem združijo bitja, kakršna sta ti in ona? Saj bi človek mislil, da se vajina življenjska kroga nikoli ne moreta sekati! Ti, mož duhá in razuma, za kakršnega se smatraš, in ona, lahkokrila ptičica s presenetljivo skromnostjo v inteligenci, ali zato s tem bolj bogatim izborom petičnih kavalirjev, pa se znajdetata kot prava zarotniška dvojica! Morda je pa skupna zavrženost, ki vaju veže med seboj? To točko, vidiš, bi želel, da mi pojasniš.

Glede nečesa bi ti moral biti zares hvaležen. Namreč za spoznanje, kaj spoznanje! za razkritje, ki si mi ga posredoval preko te deklina. In bil bi ti tudi resnično hvaležen, da me nisi tako neznansko osramotil. To si se mi smejal, in kako smejal! ko sem brenčal okrog te »cvetke« kakor najbolj zaljubljeni čmrlj. Čakaj! Kamen, ki ti pade na glavo, je vroč!

Povej, kako si jo prepariral, da je tako izvrstno igrala. Vraga! Saj to je umetnica! Nikdar bi ne verjel, da je mogoče spremeniti celo obraz! In niti ne vem, če ima golobica že osemnajst let! Te njene široko odprte, plave oči! Otrok, bi človek dejal. In njen mali nosek, njena mehka bradica, njena ko mak rdeča usta, aureola ko sonce zlatih las, vitka, tenka postavica, hoja srne — živa, poosebljena nedolžnost. Kako smešen se zdim sedaj samemu sebi! Kakšne perspektive duha se mi odpirajo, če pomislim na graditelja te utelešene laži, tega pobeljenega groba, polnega smradu in trohnobe! Morda je tak primer navdahnul našim davnim prednikom misel, da mora imeti v svetovnem cirkusu poleg boga tudi nekdo, ki so ga imenovali satan, svoje prste vmes.

Ali pustiva ta klavrni stvor, ki se mu pravi ženska in o katerem je Mohamed dejal, da nima duše. Ti, »bitje duhá in razuma«, kot tako rad poudarjaš, si zame večja uganka. Dá, ti imaš dušo. Celo globoko dušo. Toda ta duša je ali bolna, ali pa je pošast. Ne razumem te. Kako moreš nositi krinko neomajnega stoika, filozofa pameti in poguma, in biti na dnu samo klavern strahopetec, podlež in brezbožen cinik? Ali sploh v kaj veruješ? Zdi se mi, da si v svojem bistvu mrzel kot kača. Le kaj me je k tebi privleklo, da sem se ti podal?!

Veliko sem razmišljal o tem, kakšen je bil tvoj namen, ko si me zavedel v ono igro. Res je, smešen sem se ti moral zdeti v svojem bahaštvu z uspehi pri dekletih, v svoji zelenjaški vseznalosti glede stvari ljubezni. Ali pomisliti moraš, da si težil ti na meni s svojim obsežnejšim znanjem in s svojimi izkušnjami starejšega in da sem ti moral postaviti nekaj nasproti. Če bi me že hotel poklicati k pameti, bi zadostovalo, da bi me bil pustil dan, dva v nevednosti, potem pa dejal: fant, vidiš, tako temeljito se lahko človek moti! Ti pa si me očitno hotel pahnuti v pogubo. Kakor da je bilo v tebi neko peklensko veselje videti me ponižanega, osmešenega, majhnega pred teboj. Zato pa moraš s sveta! Nikdar ti ne bo odpuščeno, kar si storil na meni.

V svojem srcu nosim cel pandemonium, pravi Dantejev pekel. In vsemu temu je krivo eno samo, majhno dejstvo, ki si mi ga bil ti hote in nalašč prikri. O, kako želim, da bi reka Lete ne bila samo v bajki, da bi našel zares pijačo, ki bi mi dala pozabljenje. Ali vse, kar se je bilo od onega večera v kavarni zgodilo, mi je noč in dan s peklensko jasnostjo pred očmi. Kako je prišla, se prav za prav prizibala v kavarno, ob njeni strani dva starejša kavalirja in kako si jo ti z nekim čudnim

smehljajem pozdravil. »Ali jo poznaš?« sem te vprašal. Prikimal si. Jaz nato: »Taki otroci bi morali ostati zvečer doma.« O, kako razumem sedaj tvoj hudomušni nasmeh! Takrat seveda nisem videl ničesar. Po-vedal sem ti, da sem jo pakrat srečal na promenadi in da mi je bila izredno všeč. Ti naglo: »Ali želiš, da te z njo seznanim?« (Tu se ti je nemara rodil v glavi tvoj gnusni načrt.) Kaj bi mi bilo ljubše od tega? Vendar mi je neka previdnost položila na usta vprašanje: »Kdo sta moža, ki sta prišla ž njo?« Ti: »Eden je menda očim ali stric ali nekaj podobnega! Lagal si, seveda. Natančno si vedel, v kakšnih odnosih je ž njima. Čudim se samo temu, da si mogel kljub temu imeti svoje veselje z njo. Ali tvoja pokvarjenost ti dopušča vse grdobije.

Prihodnji dan sva šla proti večeru po promenadi. Tu sva jo srečala. Poklical si jo in me predstavil. (Ne rekel bi dvakrat, da nista bila dogovorjena. Kako bi mogla sicer od vsega početka tako dovršeno igrati?) Zdelo se mi je, da ji je bilo malce nerodno, kakor je rado nerodno mladi deklici, ki so jo seznanili z mladeničem. To me je veselilo. Vidva sta se vikala in niti v sanjah bi mi ne bilo prišlo na misel, da se tako »temeljito« poznata. Šla je z nama. Kmalu se je sprostita in začela živahno ščebljati, kar me je od vsega početka očaralo. Povej, kako je možna pri tolikšni pokvarjenosti tako neprisiljena ljubkost? Tisti večer sem sklenil, da bom zastavil vse sile, da si jo osvojim. To je bilo vode na tvoj mlin!

Kmalu sem jo zopet srečal, spremil jo in ko se je to nekajkrat ponovilo, sva se začela vedoma sestajati. Izbirala sva samotne steze (o, danes mi je jasno, zakaj se je izogibala ljudi!) in teden dni sem se vedel proti njej kakor polnokrvni petošolček. Tega idiotstva si nikoli ne bom odpustil. Ti seveda si moral biti o vseh teh mojih »podvigih« sproti obveščen. To si se lomil od smeha na moj račun! Da bi mogel z enim mahom izbrisati ta madež s sebe!

Potem se je začelo moje klavrno donhuanstvo. Poljubil sem jo in jo začel korak za korakom »osvajati«. Spominjam se: nekoč si me videl z njo in me potem vprašal, kako »napredujem«. Skomizgnil sem z rameni, kakor češ, da ni nič, zraven se pa pomembno namuznil. Za ta bedasti smešek bi si hotel sedaj odsekati glavo. Kako se je sprva decentno branila! Z roko si je zakrila usta in me rahlo odrivala od sebe. Kar sem poskušal, vsemu se je ubranila. In naposled sem ji obsul roko s poljubi. (Vem, da si pravočasno izvedel za mojo sramoto, ali jo le še enkrat poslušaj. Za svojo neumnost zaslužim, da se paseš nad njo!) Zmerom globlje sem se pogrezal v svojih čuvstvih in se naposled znašel sredi blazne zaljubljenosti. Ko sem ji prvič razgalil grudi, sem mislil, da sem dosegel višek sreče. (Tisto noč si morda ti spal pri njej in sta se urnebesno režala mojemu zelenjaštvu. Ali za plačilo imam nekaj zanesljivega pripravljenega zate.) Takrat sem se od radosti napil. Prvič v življenju. Le to bi rad vedel, kako je mogoče zardeti, kot je zardela ona, in skriti od lažnega sramu obraz, ko sem se dotaknil onih grudi, ki so morda prejšnji večer brezsravno počivale v tvojih ali v rokah nekoga tretjega? O, zavrženo bitje!

Seveda bi bil po marsičem lahko spoznal, s kom imam opravka, če bi se bil v meni pojavil le najrahljši dvom ali če bi se ne bil tako neumno zaljubil. Prav do hiše je nisem smel nikoli spremeniti. Nikoli nisem mogel prav izvedeti od nje, ali živi pri starših, kdo da so njeni

starši in kakšna je sploh njena okolica. Toliko mi je povedala, da dela nekaj ur popoldne v neki pisarni, ali tja je nisem smel priti čakati in sva se sploh zelo na skrivaj sestajala. Vendar me vse to ni posebno motilo. Srečen sem bil, da sem mogel vsak dan prebiti nekaj časa ob njej.

Samo enkrat sem osupnil, sedaj se spominjam, ko mi je na neko vprašanje odgovorila s stavkom, ki sem ga poznal od tebe. Nekaj čudnega me je spreletelo, posluhnil sem in ni mi bilo prijetno. Ali taka malenkost se v zaljubljenosti kmalu pozabi.

Potem je naenkrat prišlo razkritje. Popolnoma preprosto in banalno razkritje. Z znanec sva stala na vogalu ulice in se razgovarjala. Kar pride mimo Olga in ob njeni strani starejši človek, ki sem ga poznal kot trgovca. Pozdravim in znanec me začuden vpraša, odkod da poznam punco, češ, da je samo za petične kavalirje. Ogorčeno mu odvrnem, da se moti in mu povem, da je moje dekle. Zasmeje se mi v obraz. Prisolim mu zausnico. On: kaj si znorel? Saj jo vendar poznam! Informiraj se, pri komer koli hočeš. — Stekel sem k njej in jo poiskal doma. Ko sem stopil v sobo, tisto ogabno luksuriozno opremljeno sobo, v kateri si tudi ti paševal, mi je bilo vse jasno. Vendar še vedno nisem hotel verjeti. Prazna tolažba! Prav kmalu mi jo je podrlo njeno lastno priznanje. Ponižan, osramočen in z gnusom v srcu sem zapustil ta brezsrčni kraj.

Povej, brezbožno bitje, kaj si zasledoval s svojim peklenskim načrtom? Da si se hotel pošaliti, bi mi bil pravočasno vso stvar objasnil. Ali si sadist in uživaš na mukah drugih? S filozofijo maskiran zločinec? Ali si morda imel cilj, ki ga jaz ne poznam. Razjasni mi, če te to pismo doseže. Morda bom potem našel mir pred peklenskimi sanjami, ki me mučijo sleherno noč. Pred sanjami, ki mi prikazujejo ono zavrženo bitje kot mojo ljubico in mi razpaljuje do tedaj nepoznane, nenaravne želje. Povej, kako si ti prišel do nje? Ko bi jo bil vsaj enkrat popolnoma imel — o, jaz dostojni bedak! — bi mi bilo morda lažje pri srcu. (Samo če me vidva ne bi bila tudi pri tem ukanila s svojimi peklenskimi čarovnijami. Zakaj slišal sem, da so sredstva, ki prikrijejo greh tudi še tako zavržene ženske!) Ali je sladka? Ali si se pasel ob njej? Veliko užival? Vse te misli mi povzročajo po takih nočeh peklenške muke.

Ti, satan! Velikokrat si me odvrčal od čitanja lepih romanov in mi svetoval študij konkretnih znanosti, da bi se bolje poučil o tem in onem. Takrat sem se ti smejal. Ali danes te hočem poslušati in te tolči s tvojim lastnim orožjem. Nič, kar je ljudem znanega, naj mi ne ostane prikrito. Vse najvišje, vse najbolj zavrženo znanje naj postane moja vsakodnevna paša. Pazi, tudi v tem ti postanem enak! Ne bom ti prizanašal. Vem: ambicije imaš. Kjerkoli bom mogel, ti bom križal račune. Dokler ne pride moj dan, veliki dan maščevanja. Dokler ti ne zarinem jekla v črevesje.

II

Mladi junak!

Moj gentlemenški pozdrav vnaprej! To si se mi razkošatil! Skoraj da te več ne spoznam. Pričakoval si menda, da se ti pojdem nastavljat, da mi preiščeš moj drob. Potrpljenje, Jernej Svetina! Tudi strahopetnost, s katero si me krstil, ima svoje »višje« razloge.

Kot kavalir moram vzeti najprej v zaščito ženski spol, ki si ga ti v svojem pismu tako nemilostno razčtetvoril. Uboga, mala Olga ni prav za prav ničesar kriva. Poslušala je samo zapoved »višjega«, kakor to

dela po deželi na tisoče žena. Popolnoma po nepotrebem si jo torej okrasil s tako efikasnimi epiteti. Da ti bo stvar razumljivejša in da se boš obenem naučil nekaj ženske psihologije (vidim, da te tudi zadnja izkušnja ni spravila v tem pogledu do zaželenega napredka), ti hočem pojasniti, kako sem se bil z njo seznanil in kako so se najini odnosi potem razvijali in razvili.

Pred dvema letoma me je naprosil dober znanec, da mu pomagam v neki zelo kočljivi ljubezenski zadevi. Mehkega srca, kakršen sem, sem pristal in ob tej priliki me je seznanil z Olgo, ki ji je bilo tedaj komaj šestnajst let. Sirota se mi je zasmilila, pa sem se za stvar zares zavzel, in že je videlo dedke v meni zaščitnika, moža, ki se spozna v svetu in na katerega se lahko zanese.

Nekoga takega je bržkone potrebovala. Jaz s svoje strani sem v njej spoznal eno od onih bitij, ki nikdar ne pridejo iz nekakšnega otroškega začudenja nad svetom. Mi, ostali ljudje smo ji tuja, zvečine zlokobna bitja, med katerimi so nekateri obdarjeni s posebno magično močjo. Ta magična moč je denar in njegovi lastniki so ji isto, kar so pravljičnim princesam zmaji, ki čuvajo zaklade. Da bi prišla do zakladov, ji je treba te zmaje uspavati, premamiti jih, dobiti ključ do njihovih shramb. Zakaj nad seboj priznava enega samega zapovednika, kateremu se slepo pokorava: svoje želje. Ali kje najti čarobno formulo, magični izrek, s katerim bi jih dobila v svojo oblast? Naenkrat odkrije v sebi čarobni prstan: svoje telo. Sicer ne razume prav, odkod njegova učinkovitost; zakaj nikoli ni bila žena in nikoli ne bo. Ali zadostuje ji ugotovitev, da je tako. Prvi poizkus, s katerim je omamila starejšega »maga«, ji prinese več tisočakov. Strmi. Vendar mi je priznala, da ji je bilo pozneje žal; zakaj spoznala je, da bi bila to enkratno šanso lahko bolje izkoristila. Ali vsaka izkušnja nekaj velja.

Do takrat je poznala eno samo moč v svetu: denar. In en sam cilj: pridobivati naklonjenost »magov«, ki so bili v njegovi posesti. V meni je naenkrat videla bitje, ki jo je rešilo iz usodepolne zagate; iz tega je sklejala, da moram predstavljati gotovo silo, ki ji je bila neznana in zato tem bolj skrivnostna. V svoji primitivni zavesti, da sloni vse naše življenje na recipročnosti, je smatrala za samo po sebi umevno, da mi mora moje dejanje »plačati« in si še dalje ohraniti naklonjenost tako tajinstveno mogočnega stvora.

S tem primitivnim bitjem sem imel posebno zabavo. Zanimalo me je njeno pojmovanje sveta, ki je bilo od večine drugih ljudi popolnoma različno. Ko sem včasih zvečer ležal pri njej, me je spraševala o tem in onem, o živalih, zvezdah, veselju; pojasnjeval sem ji stvari v najpreprostejših enačbah in vsemu se je neizrečeno čudila. Pri tem me je večkrat tako otroško osuplo pogledala, da bi nekaj zastavil, da je iskala, če ni morda v meni nekje skrit mehanizem, ki mi vse to narekuje. Slišala je bila nekaj o hipnozi in nekoč me je brez ovinkov vprašala, če je nisem morda s hipnozo »zacoprak«. Verjela mi je na besedo, videč v meni nekakšnega naklonjenega demona, in moje nasvete je izpolnjevala doslovno. Odkril sem ji nekaj poglavij iz moške psihologije in njena obrt je šla čimdalje bolj v klasje. Držala se je dveh, treh solidnih »ljubimcev«, ki so jo obkladali z denarjem, v meni pa je videla svojega »duhovnega pokrovitelja«, ki se ga je oklepala kakor dete materinega krila. Zakaj sredi te mogočne, brutalne družbe se je čutila neskončno

majhno in izgubljeno. Vse ji je bilo neznansko tuje in včasih se mi je stisnilo srce, ko sem jo videl tako brezupno osamljeno. Kakor pes je bila, ki je hvaležen za vsak prijazen pogled, za vsako dobro besedo...

Lahko si misliš, kako smešen si se mi moral zdeti v svoji »zelenjaški« domišljavosti, ko si se upal soditi o ženskah in mi dajati pri tem celo nasvete. Mislil si, da moraš imeti, ker si za nekaj palcev daljši od mene in ker imaš obraz, ki mu navadno pravijo lep, v meni pa si videl nekakšnega originalnega satira, eo ipso pri ženskem svetu večji uspeh in torej boljše poznavanje ljubezenskih zadev. Pri tem svojem umovanju nisi zagrešil nič manj kakor tri logično nedopustne sklepe. Prvič je toliko različnih ženskih okusov, da igra razmerje, ki je med nama v zunanosti, vprav neznatno, če ne obratno vlogo, kot si si jo ti predstavljaj. Druga napaka je ta, da sklepaš iz večjih uspehov pri ženskah obenem že na boljše poznavanje teh. Poznal sem nešteto moških, ki so letali kakor ose od sadu do sadu — od žene do žene. Ali vkljub njihovim izkušnjam je bilo njihovo znanje v stvareh ljubezni enako ničli. Tvoj sklep je bil torej navaden logičen skok. Tretjič pa si se iz neke mladostne samozaljubljenosti motil v konkretnih izkušnjah, ki sva jih imela ti in jaz. Ti si imel za seboj nekaj zelo vsakdanjih študentovskih ljubezni, ali jaz sem poznal tragedijo, ki sem jo doživel in tragedijo, ki sem jo povzročil. Mimo tega sem preživel skoraj deset moških let več od tebe.

Vse svoje klavrno zelenjaštvo pa si pokazal tisti večer, ko sva srečala Olgo v kavarni. Kakor pav svoj rep si razkazoval svoja našopana ramena, igral s svojim profilom, smejal se, kadil z grandezzo španskega hidalga, govoril glasno, da te je bilo slišati dvajset miz na okrog, in se sploh védel kakor pravi provincialni hohštapler. In vse to zavoljo bitja, ki se je uklanjalo v svetu samo eni sili: denarju, in ki mu je bila erotika tako tuja, kakor beraču milijoni. Ali se torej čудиš, da sem ti hotel, ki sem to stvar poznal, na drastičen način odpreti oči?

Sprva sem bil prepričan, da boš kmalu spoznal, s kom imaš opravka. Ali ti, kakor da si udarjen s popolno slepoto, si se zmerom bolj oddaljeval od resničnosti in izpreminjal bitje, ki si ga imel vsak dan pred seboj, v neki popolnoma nemogoč stvar. Kakor da bi si nataknil očala, ki ti kažejo vse stvari narobe, si se mi zdel. Smejale sem se, zares.

Ali njej se ni zdela zadeva prav nič čudna. Ko sem ji razkril svoj načrt in ji povedal, kako mora igrati, ni vpraševala dalje. Zakaj zaupala mi je kakor Grki delfskemu proročišču. Kako bi ji mogel nekaj nespametnega svetovati? Vajeni, da izgovarja v življenju besede kakor papiga, zraven pa misli nekaj povsem drugega, ji ni bilo težko, voditi te tako dolgo za nos. Zakaj pri njej pomeni stavek: rada te imam! hočem stotak; in stavek: ljubim te! — hočem dva stotaka. — In ti nisi ves čas opazil, da imaš pred seboj automat! Dragi moj! Tolikšne zaslepljenosti niso mogli bogovi dovoliti bitju iz rodu homo sapiens!

Ko sem videl, kako se pri tebi razdalja med domišljijo in resničnostjo vedno bolj povečuje, sem se naenkrat zavedel, kako globok in kako bolesten bo moral biti tvoj padec iz prve v drugo. Sprva sem imel namero, da ti ob prvi ugodni priložnosti sam pojasnim zadevo. Ali premislil sem se in sklenil počakati, da se razmere same od sebe razvijejo. Zakaj nenadoma sem se domislil, da bi utegnil biti ta »eksperiment« s

teboj drobec obsežnega načrta, za katerega sem vprav iskal možnosti, da bi ga izvedel.

Po podrobnem proučevanju vsega našega dejanja in nehanja sem prišel namreč do zaključka, da je pot, ki jo hodijo že skoraj stoletja naši voditelji in z njimi ves narod, v temelju zgrešena. Napaka je tem manj opazna, ker govori za to usmerjenost »logičnost na prvi pogled«, to je nekakšna »plauzibilnost«. Dvoje dejstev to smer navidez neizpodbitno podpira: prvo naša številčna inferiornost in drugo naša dolgoletna nesvoboda in iz nje izvirajoča vsestranska zaostalost. Sami smo imeli dovolj priložnosti občutiti trdoto tuje pesti nad sabo. Kaj je torej prirodnejše, kot da žrtvujemo naše najboljše moči za borbo proti nasilju, za bratstvo in spravo med narodi, za idejo dobrote in usmiljenja, za človečanstvo? V tej smeri so se gibali vsi naši duhovni vodje, naši pesniki in pripovedniki, in na programih vsaj tudi vsi naši politiki. In priznati moras, da smo ostali v svetu klic vpijočega v puščavi. V šoli in v javnem življenju smo vsrkali ta duh vase in tudi jaz nisem podvomil v njegovo pravilnost vse do tedaj, da mi ni v Berlinu dejal neki Nемеc, ko sva se razgovarjala o teh vprašanih: Vsakdo ve, da vam ne preostane drugega. Zato vam pa tudi nihče ne verjame. Jagnje naj nikar ne uči volkov humanitete; sicer se mu bodo vrhu vsega še smejali. Če kaj takega propoveduje Anglež, Nемеc ali Rus, zveni vse drugače. Nje vsaj poslušajo. Iz vaših ust pa se sliši kot nadležno ščebljanje, ki samo povečuje apetit. Drugega itak ne morete, kot posnemati. Zato rajši molčite.

Tako opozorjen, sem se poglobil v problem in kmalu mi je postalo jasno, zakaj naletijo n. pr. dela Ivana Čankarja v svetu na tisto razumevanje, ki ga smatramo mi za samo po sebi umevno. Zakaj dobrota, ki prihaja od slabotnega, tudi če je še tako iskreno mišljena, vzbuja vendarle sumnjo, da zasleduje še neki namen, ki ni v njej sami vključen. In ne bi dvakrat prisegel, da ni v še tako čistem propovedniku te vrste že neki morda še tako rahel apel na sočutje in prizanesljivost s slabotnim, neko prikrito računanje na dobroto in nekakna vsiljivost, prepričati močnejšega, da je dobrota, človeški biti edinozveličavna zapoved za ljudi. To podzavestno tendenco pa močnejši takoj začuti ali jo vsaj predpostavlja — in konec je prepričevalnosti lepih naukov. Z a k a j dobroti samo takrat verjamemo, kadar izvira iz moči. Dobrota slabotnega pa vzbuja sumnjo hinavščine in špekulantstva.

Ko sem prišel do tega spoznanja, se mi je zdelo potrebno, da ga tudi drugim posredujem. Kaj se je zgodilo? Komaj eden da me je razumel. Večina me ni poslušala. Tisti, ki bi bili poklicani, so me krčevito zavrnil. In nekateri so videli v mojem spoznanju, ki je stalo v meni kakor žareč meč, samo duhovit paradoks!

Še enkrat sem se zaril v to vprašanje in začel iskati razlage za svoj neuspeh. Vnovič sem preletel zgodovino našega razvoja in glej! Zopet sem odkril nekaj prav zanimivega. Iz neprestanega sklicevanja na tuje veličine in iz večnega vzgledovanja ob tujem sem razbral neko kardinalno svojstvo našega značaja: s t r a h , d a b i s e o s m e š i l i . Kakor kmet smo, ki so ga oblekli v frak in ga pahnili v salon; nerodno mu je in strašansko se boji, da bi se mu ne smejali. Ta strah pred osmešenjem izvira iz morda nezavednega občutja lastne inferiornosti, nezrelosti, nesamostojnosti. Zakaj veliko znamenje svobodnih je, da se ne strašijo

osmešenja, kadar hočejo nekaj izvršiti. Pri nas pa se zaslužen mož sedem dni ne prikaže iz hiše, če mu je karikaturist za spoznanje preveč pri-
vihal nos! Odtod neumna občutljivost in užaljenost naših korifej, če se
jih je nekdo preveč dotaknil. Nedožoreli smo in provincialni. Zakaj v
naši še tako hvaljeni glavi se nekje na dnu skriva tiha zavest, da ne
moremo tekrovati z velikimi in da je posnemanje naša usoda.

Videl sem, da je zaradi tega strahu pred osmešenjem nemogoče, po-
sredovati narodu kot celoti neko veliko spoznanje ali novo idejo, čeprav
nam ju vse, naš geografski, zgodovinski in naš kulturni položaj, narekuje.
Mnogo izkušenj mi je to potrdilo. Vraga! Saj so sedem let po Cankarjevi
smrti sodnijsko ugotovili, da mu ne gre polna verodostojnost, češ da je
bil mož literaren boem. Moral sem torej misliti na pridobivanje od moža
do moža. Toda za dosego tega je bilo potrebno izdelati najprej podro-
ben načrt.

Kot uvod v ta načrt sem si zamislil omajanje vere v pravilnost po-
dedovane, privzgojene in slepo sprejete poti, ki so jo hodili in jo hodijo
naši voditelji. To omajanje pa se dá doseči samo z enkratnim velikim
razočaranjem, z vcepljenjem skepticizma, ki je bil izhodišče orjaškemu
razvoju zapadnega sveta. Descartes je bil njegov početnik. Tako vzdva-
jajočim nad vsem se nam morajo odpreti oči za naš resnični, konkretni
položaj in v zvezi s tem tudi že na možnosti rešilne poti iz njega. Alfa
in Omega vsega bi bila torej pridobitev spoznanja »jasnega« in »na-
tančnega« spoznanja o stvarih, ki se tičejo naših zadev. Zakaj vse dose-
danje naše spoznanje je bilo v bistvu samo »spoznanje« Martina Kačurja,
ki cepne razočaran iz stare zmote v novo. Cankar sam je veliko govoril
o nekem usodnem »spoznanju«. Opojen nad lepo besedo pa nam je
pozabil povedati, v čem to »bridko spoznanje« obstoji.

Ko bi prišel posameznik tako do one točke, da zdvaja nad vsem,
bi mu bilo treba posredovati osnovne resnice, ki se tičejo življenja in
smrti človeka. Spoznal bi, kar uči že sveto pismo, da je važnejši da-
našnji dan kakor jutrišnji. Osvobodil bi se malenkostnih skrbi in pri-
pravljen bi bil za veliko, tvegano pot. Nikdar ni naš narod še ničesar
tvegale. Teptali, brcali so nas in mi smo molčali. Srbi imajo Kosovo in
Albanske gore, Čehi Husa in Belo Goro. Tam so oni doživeli »veliko
razočaranje,« veliki poraz, ki jim je dal zrelost in pogum. Zakaj boji
se predvsem tisti, ki še nikdar ni gledal smrti v oči. Ko bi dosegel to
stopnjo, bi bil posameznik zrel, da vzame usodo v svoje roke.

Ne bom ti pripovedoval o neuspehah poizkusih v tej smeri; ljudje
vedo dovolj povedati o njih, ne da bi seveda poznali resničnih vzmeti.
Ali vse to me ni oplašilo. Trdno sem bil prepričan, da morajo biti
nekje mlada srca, ki bodo sprejemljiva za veliko stvar.

Tako si tudi ti sekal mojo pot. Bil si tipičen predstavnik našega ljud-
stva. Bister, veder, trdno zaupajoč v neomajno pravilnost vsega našega
dejanja in nehanja. Tvoj cilj je bil: iti po že pred teboj začrtani poti
navzgor. Ali ko sem te videl plavati v oni zagati, se mi je naenkrat
zablisnilo, da mora biti človek, v katerem se združujeta tolikšna bistrost
in tolikšna slepota, prav posebno dovzeten za neko radikalno spoznanje.
In nisem se varal. Tvojega pisma sem bil resnično vesel. Padel si sicer
iz enega ekstrema v drugi, ali dvom je ostal v tebi in strast za objektiv-
nim, jasnim in natančnim spoznanjem. Vem; zmerom bo v tebi ostalo
nekaj proti meni in ljubil me ne boš nikoli. Tudi nisem človek, ki bi

mogel biti ljubljén. Ali zrel bóš za nevarno in tvegano pot. Za pot, ki je v opreki s potjo naših voditeljev, naših očetov in naših dedov.

Ali veš, kaj je Al Araf? Al Araf je, tako velijo tolmači Korana, ime visokemu zidu, ki se dviga med peklom in rajem in ju razdvaja. Niti prebivalci tega, niti prebivalci onega ne vidijo čezenj. Ali nanj bodo prišli tisti, ki so padli, boreč se za sveto stvar, z mečem v roki, vendar proti volji svojih staršev. V pekel ne pridejo, ker so mučeniki. V raj ne morejo, ker niso ubogali. Ali v nameček jim bo dano poznanje i prebivalcev pekla, i onih nebes. Oboje pa bodo razločevali po gotovih znamenjih na licu. Araf pomeni poznati in »poznanje« je njihova usoda. V življenju so bili postavljeni pred odločitev: spoznali so veliko stvar, za katero se jim je bilo boriti. Starši, oropani tega spoznanja, so jim branili. Odločili so se za prvo in prekršili četrto božjo zapoved.

Taka je tudi usoda nas, ki smo spoznali. Daleko- in jasnovidnejši od naših očetov in naših voditeljev smo, zato je naša dolžnost, da vzamemo proti njihovi volji orožje v roke. Naša pot gre tik nad pogubljenjem. Zanjó vam je potrebno pravo srce.

Krstil si me za strahopetca. Ali veš, kaj pomeni, biti izvrševalec velikega koncepta? Naj izpostavim glavo, preden sem izvršil naloženo, besnežu, ki mu je neznanó jedro stvari? Ali se bo kurir, ki prenaša važna poročila iz oblegane trdnjave, spuščal v nepotrebno nevarnost: »Čuvaj svojo glavo« je vrhovni princip vseh, ki so izvrševali kake naloge.

Prav za prav je pot, ki smo si jo zamislili mi, že nekdo pri nas začel. Prešeren je bil, ki se ni strašil osmešenja pred družbo, ko je objavil svoj sonetni venec z akrostihonom. Za ljudi je bil to samo pikanten škandal in dvakratno razočaran, je moral pesnik prepustiti teren drugim. To njegovo obupno spoznanje čitaš utelešeno v »Krstu pri Savici«. Mi hočemo nadaljevati tam, kjer konča njegov prvi del. Ne smemo se strašiti poti na Al Araf. Ves naš narod mora biti postavljen enkrat pred preizkušnjo, da premaga strah pred osmešenjem.

Imenuješ me brezbožnega cinika in me sprašuješ, če nisem morda od onih, ki uživajo na mukah drugih. Povem ti primer. Kot otrok sem imel sosede, katerih vrt sta stražili dve orjaški dogi. Paglavci so nekoč v svoji nezavedni hudobnosti prignali mačko preko ograje. Psa sta jo popadla in pri živem telesu raztrgala na drobne kosce. Žival se je do zadnjega divje branila, zvijala se, grizla in obupno tulila. Gledal sem prizor in pri tem preživel vse neizrečene telesne bolečine razmrcvarjene mačke. Udje so mi šli narazen, v kosteh sem čutil pokanje in neprestano sem se krčevito stresal. Pri kosilu sem se zopet spomnil; bolečina kreature se mi je zarezala v ude, da sem mrtvaško prebledel. Mati in oče sta se prestrašila in me spraševala, kaj mi je. Zlagal sem se, da mi je postalo slabo. In še danes, kadar se spomnim na oni prizor, mi čudno zagomazi po telesu.

Ali pozneje nekoč sem se skušal uživeti v vlogo psov, ki sta bila raztrgala žival. Zopet sem si priklical prizor pred oči in naenkrat občutil neko komaj zaznatno opojno slast, biti gospodar nad usodo, uničiti drugega. Kaj sem opazil? S tem sem se do neke mere iznebil mučnosti predstave, da sem raztrgan kot mačka. — Ali hočeš slišati na uho navšet? Stori tudi ti, kakor sem storil jaz tebi. In ozdravljen bóš. Klin s klinom, greh z grehom...

Prepuščam usodi, da naju zopet privede skupaj. Ne išči me. Zakaj jaz sem povsod, samo ne tam, kjer me pričakuješ. Bodi pripravljen. Razmišljaj o vsem, kar sem ti pisal, in se uči. Ne bodi nestrpen. Sam si dejal: Božji mlini meljejo počasi. V mislih bom spremljal tvoj razvoj. Zaupam vate. V tvojem pismu sem opazil element, ki ga do sedaj nisem poznal pri tebi: ironijo. To je dobro znamenje. V čast ti štejem tudi, da se nisi znesel nad Olgo. Naj te je obvaroval pred tem instinkt, da krivda ni prav za prav pri njej, ali pa kavalirski čut: prav je bilo tako. Ne boj se ničesar. Hujše od smrti te ne more doleteti. Ta pa čaka vsakogar. Torej do svidenja, mladi junak!

Tvoj Krassowitz.

III

Jernej Svetina je še ležal v postelji, ko mu je gospodinja prinesla pismo Simona Krassowitza. Na prvi pogled ga je spoznal. S tresočimi prsti ga je odprl.

Ves svet se mu je stisnil v drobno točko in se osredotočil v črke na listih, ki so mu drhteli v rokah. Črke so se bliskoma pretvarjale v pojme, ti v vizuelne predstave, ki so mu lezle kakor po nevidnih žicah v možgane in mu napolnjevale dušo, srce s tesnobo. Mračna, vendar poznana roka ga je iz daljave zgrabila za grlo in ga krčevito tiščala v svoji oblasti.

Ko je prečital pismo, je legel vznak. Pred očmi se mu je stemnilo, zaprl jih je in obšlo ga je kakor omotica.

Naenkrat se je vzpela postelja pod njim kakor hrbet ogromne živali, ki je počivala na tleh, in ga dvignila visoko v zrak. Občutek dviganja je bil tako živ in močan, da je zakrtilil z rokami, boječ se, da bi ne treščil v globino. Tedaj se mu je zazdelo, da leži s hrbtom na visokem zidu...

— To je hipnoza na daljavo, je dejal skoraj na glas. Vrgel je odejo raz sebe in skočil iz postelje.

Preko stola je bila zagnjena njegova obleka. Segel je v hlačni žep in potegnil bodalo iz nožnice in ga mehanično zopet vtaknil nazaj. Neka tuja, do takrat nepoznana bolečina mu je spreletela srce. Nenadoma se je zavedel, da tisti, ki je bil nekoč, ne more več postati, tudi če bi onega zbrisal s sveta. Naj bo Krassowitz blaznež ali podel, strahopeten zločinec, naj bo prerok — vseeno je. V njem sta bila izkušnja in dvom. In nikdar več otroške, popolne sreče.

Ali pa ni bil obvarovan tudi pred prihodnjimi razočaranji? Zakaj kaj bi ga utegnilo še presenetiti, ko je dvomil o vsem? Dovolj je bilo, da je enkrat pogledal v peklo.

Kaj ni sedaj resnično stal na zidu Al Arafu? Na eni strani pod njim paradiž, na drugi peklo. In on obsojen, da ima vpogled v oboje, ne da bi mogel sem ali tja. Zakaj pred peklom ga je varovalo njegovo vzdvajanje nad vsem. Ali z neko tiho, nepopisno bolečino je čutil, da mu je tudi vsaka pot nazaj v paradiž zaprta. In da se njegovo nekdanje brezskrbno stanje zaupanja v vse človeštvo ne povrne nikdar, nikdar več.

Odprl je miznico in zagnal bodalo v zadnji kotichek predala.

ZA PREKMURSKIMI KOLNIKI

JUŠ KOZAK

(Konec)

Skozi luteranske vasi do Sóbote

Dvigujemo se v belem zvoniku bogojanske cerkve od stopnice do stopnice, v »zvonove«, še višje, po ozkih hrastovih gredah do vrha, kjer stoji na ravni ploščadi ob strani manjši stolpiček pokrit s kupolo. Z zvonika se odpre razgled po vsej prekmurski nižini. Oči se mude na lendavskih gorica, se premaknejo po vrhu međimurskih goric do temne cerkve na Kápeli, za Slovenskimi goricami se rišejo obrisi Pohorja, na Goričkem se v solčnih brdih prikazujejo kapelice, med njimi sv. Sebeščan. Vmes se sprostira zelena nižina, ravna, kakor bi jo dlani zgladile. Pogled išče že znane vasi med temnim in svetlim zelenjem, pa jih ne razloči v dimni dalji; le šilasti zvoniki štrle iz drevja v Martjancih in Sóboti. Bližnje njive so živo pisani plakati.

Bogojanska cerkev stoji v zelenem pobočju kakor snežno bel spomenik nad prekmursko nižino, spomenik ljudstvu, ki prebiva v belih kočah in je ohranilo svoj jezik pri delu in pridigi. Arhitekt Plečnik je v notranjščini še posebno poudaril ljudsko izvirnost. Pred prižnico raste iz tal nizek zajeten steber. Izklesan je iz črnega mramorja in prestreza s sploščeno glavo visoke loke, ki se razpenjajo na štiri strani. Enaki, bolj vitki stebri se vrste ob ozkem levem hodniku in tik ob desni steni. Iz domačih hrastovih debel so stesali leseni strop in pritrdili na njem poslikane krožnike, ki so jih žgali okoliški lončarji. Mojster je izpremenil temačne cerkvene prostore v svetlo in zračno zbirališče vernikov ter posvetil njihovo delo. Ne povečuje nadzemnega boga, vrača se k človeku.

Štrki so bili že odleteli in zapustili udobna gnezda nad dimniki. Slive, sočne hruške so dozorele na zelenih vrtovih. Mladi bogojanski Mavčec nam jih naklati, da ne vemo, kam bi z njimi. Spelje nas po stezah med valovitimi njivami na cesto, ki drži v Sóboto in se pridruži. Prsteni kolniki so za nami, hodimo po beli, nasipani cesti. Pogovor oživi, nihče ne misli na čas in razdaljo.

Še nekdo nas nekaj časa spremlja, pokojni plebanoš Baša. Kadar pride tujec v Bogojino, vstane iz groba. Odkrivajo se mi njegova skrita dela. Kako je učil otroke v šoli, dajal svéte zadolženemu kmetu, učil čebelarje, bodril lončarje, pošiljal kmetiške sinove v šolo, mi pripoveduje Mavčec in se razvema. Govoril je baje najlepšo prekmurščino in si sestavil bogato slovensko knjižnico. Iz Ljubljane ni potreboval pouka, priklical je delavce. Plečnik mu je postavil novo cerkev. Vendar je bilo življenje prekratko za vse načrte, ki si jih je zamislil. Poznal je pregloboko svoje farane, da bi se kedaj prenaglil. Proti koncu svojega življenja se ni postaral, temveč pomladil, njegove ideje je prevzela mladina, ki je s časom pričela razumevati preudarne besede: »Veš, prosveta ne sme zdivjati.« Ta nauk ni izviral iz dogmatične ozkosrčnosti, Baša ga je črpal iz bogatih izkušenj v življenju med ljudstvom. Nobene prilike ne morejo vtesniti takih svetlih individualnih osebnosti, ki bodo v vsakem sistemu oplajale svojo okolico s progresivnimi idejami.

Zapustil nas je pred Tešanovci. Na levi strani ob široki cesti se vrste slikovite starinske hiše. Pod širokimi slamnatimi strehami se svetijo beli

zidovi. Leseni plotovi jih spajajo v sklenjeni vrsti, v kateri so si hišice tako slične, da se razločijo le po številkah. Na nasprotni strani so razpostavljeni v daljših presledkih višji in zidani domovi. V njih prebivajo luterani, premožni in trdni kmetje, ki se ne plode tako neracionalno kakor katoličani. Imajo ponavadi le po enega ali dva otroka, da bi se posestvo ne preobremenilo. Prometna cesta, lepe njive in gorice so jim ustvarile zadovoljivo blagostanje.

Slovenske katoliške družine so bogate na otrocih. Posamezne hiše jih štejejo deset in še več. Priseljenim sodnim uradnikom povzročajo zapuščinske pravde velike preglavice. Po starih običajih se namreč vse premičnine in nepremičnine razdele na enake dele med družinske člane, otroke in vnuke. Tako se je pripetilo, da so bili stoli, mize zapisane štirideseterim dedičem. V teh pravadah ne pomaga ne bistroumnost ne iznajdljivost, vlečejo se mesece in mesece, dokler ne odpove pamet in se vsled utrujenosti trme ne uklonijo.

Evangeliki imajo svojo tradicijo izza reformacije, ker jih na Madžarskem, kjer je vladala verska svoboda, niso preganjali. Hranijo originalno izdajo Küzmičevega Novega testameta, toda se v slovenski smeri niso nikamor premaknili. Njihove publikacije so doslej izhajale v konservativni prekmurščini z madžarskim pravopisom. Pastorji se doseljujejo iz Hungarije, — slovenskega naraščaja skoraj ni — zato so jim ostali problemi slovenske skupnosti še vedno tuji.

Mavčec pripoveduje, da je obiskal slovenske vasi onstran meje ob Rabi. Tamošnje prebivalstvo govori nepričakovano čisto narečje in je ohranilo arhaične slovenske oblike.

Rávenci in Dólcinci se ozirajo z ljubečimi očmi na Goričko, tam se košatijo hrastovi in bukovci gozdovi. Sv. Sebeščan nas vabi v gorice. Med trtami se svetlikajo zidanice in hiše, ki jih od jutra do večera obseva solnce. Zgoraj so doma pesem in veselje:

Závec je gorički sin,
sladko vince pije,
dare trbej plácati,
te se v šumo skrje.

S ceste ogledujemo veliko poslopje vrh zelenega pobočja, med lepimi vrtovi in nasadi. Lastnik je prišlek z Bleda. Je služil prej za oskrbnika, si zdaj nakupil zemlje in uredil vzorno gospodarstvo.

Pod pobočji je bila cesta lahko napeta. Samotna se sveti v solncu, da se utrujene oči umikajo v zeleno daljo, kjer se približujejo šilasti zvoniki.

Mavčec razpreda svoje načrte. K rodni zemlji se je treba obrniti, preštudirati njeno zgodovino, prikazati notranje in zunanje vplive, raziskati ljudsko izvornost. Na Goričkem so še skriti zakladi preproste in izvirne umetnosti, v jeziku se javljajo stare oblike, ki so drugod že izginile. Znanost naj posveti v probleme, za katere so se doslej zanimali le Madžari. Njegove besede izpričujejo ritem prebujene zavesti, napovedujejo, da je Prekmurje pričelo živeti iz sebe.

Pred leti smo zaslutili usodo svoje zemlje v pesniških prividih, zdaj zida cela vrsta tihih delavcev trdne opornike za njeno bodočnost.

Pritrjujeva si, da se v zastrupljenem provincialnem ozračju dušimo.

»Svet bi hoteli premakniti, pa so obzorja zastrta in vse naše misli zastražene.«

Prisluškujeva zopet korakom. »Imate prav, zato si dajemo duška v Zelenih esejih.«

Pred sabo ugledava moža in ženo, ki ženeta mladega bika. Težka žival nevajena hoje se počasi premika in se obotavlja sredi ceste. Oči in široko čelo so s cunjami povezane, glava prepeta z močnimi verigami, hrustanec v nosnicah pretaknjen z železnim obročem. Goste slinice se mu pocejajo po prsni in kapajo v prah. Bik prha in se upira ritenski. Priganjača napenjata debele vrvi ovite okoli gobca in temena. — Živina nima cene, z izkupičkom za plemenito žival si ne opomoreta. In vendar tirata potrpežljivo slepca v klavnico, ki je še daleč, v Soboti, štiri kilometre od tod. Najbrže gonita že od jutra.

Pred Martjanci ju prehitimo. Ne bosta imela prilike, da bi stopila v starinsko gotsko cerkev in bi se pomolila pred sv. Martinom. Mož se bo zunaj pred počrnelimi zidovi prekrizal, žena bo zašepetala tiho prošnjo. — Ljudje ne prosijo več za srečo. Ta beseda je skoraj izginila iz njihove govorice. Bore se za življenje.

Nad oltarjem stoji v absidi sv. Martin, izklesan v človeški velikosti iz čistega belega mramorja. V somračni notranjščini stare gotske cerkve se blešči svetnik v luči, ki ga obseva skozi ozka okna, da se vse oči upirajo vanj. Plečnik je v slikoviti kompoziciji belega kipa sredi patinirane gotske arhitekture plastično izrazil svojo idejo: svetnik je stopil med ljudstvo. Dobre ohranjene freske se vrste na steni in opisujejo v živih barvah svetnikovo človeško življenje.

Onstran ceste se ob prodajalni dviguje visok stolp, kakršne postavljajo luterani v vaseh, kjer nimajo cerkve. Njihovih verskih čustev nič ne moti, da prizidajo k stolpu še gostilno, šolo ali prodajalno.

S ó b o t a

V Soboti zvoni poldne, ko hitimo po stezah skozi senčne loge, preskakujemo potoke, ubiramo čez pašnike, da bi se izognili trdi cesti. Meščani prihajajo nasproti in zavijajo med drevje k Lendavi.

Steza nas pripelje zopet na prašno cesto, vozovi ropotajo mimo bika, ki ga vodijo drugi ljudje. Ali prideta mož in žena, zaostala v Martjancih, o pravem času? Prideta. Na mostu pred mestom prehitimo tretjega bika. Klavnice v Soboti vsesavajo z magnetično silo živali iz bližnje in daljnje okolice. Kesneje med obedom sem zopet opazil na cesti, da ženejo novega bika z nasprotni strani. Popoldne so hrumeli mimo nas avtomobili, naloženi z bojzljivo perutnino in s tolstimi prašiči ter puščali široke repatice prahu za sabo.

Ostri noži v klavnicah režejo kožnate goltance in dolge vratove perutnine, da se iz čebrov preliva kri. Eksportna in klavna žival — gospodarsko poglavje na tezo: Prekmurje je pričelo živeti iz sebe.

Sóbota je dolga, široka cesta, ob kateri so se razvrstili domovi. V stranskih ulicah se dežela izpreminja v mesto in tudi narobe.

Na mostu preseneča popotnikove oči velika razlika. Zadaj so ostali zeleni pašniki in senčni logi, spredaj stoje dolge in vegaste predmestne hiše. Blato lepi na izpranih zidovih, skozi zaprašena okna se ne vidi v notranjost. Enolična za predmestje tipična puščoba se v solčni pripeki prikazuje v vsej svoji neusmiljeni podobi. Prašna vejica visi nad

vrti krčme, mušni roji se pasejo na starih piškotih, za katerimi dremlje branjevka. Tiho se premikajo sence po cesti, za hišami kriče otroci na dvoriščih. Napisi v stekleni omari ponujajo ceneno manufakturno robo in pisane kravate. Tod prebivajo delavci, mali kmetje, kancelisti in obrtniki, ki žive bolj od posedanja, kakor od dela.

Potem se cesta širi, stanovanja se dvigujejo v visoka pritličja. Vendar se zunanost ne izpremeni. Goli zidovi so enako pusti in zaprašeni. Premoženje gospodarjev označujejo veliki napisi in bele čipkaste zavese na oknih, ki so vsa na cesto zaprta, da bi prah in dnevni ropot ne silila v boljše domove. Vhodna vrata se odpirajo v negovane vrtove. Med tovarnarji in podjetniki so se naselili zdravnik, babica in advokat. Napis nad stopniščnimi vrati lakonično razglaša, da se v hiši prodaja usnje na debelo. Okno na vrt je odprto, nekdo kleplje na stroj in poslušja sonorno napovedovanje. »... in Erwartung Ihrer löblichen Anträge...« Hiše rastejo v nadstropja in se odmikajo od ceste, dovozi so prostornejši. Skozi široko in visoko vežo se vidi na dvorišče, kjer se razporejajo manjša gospodarska poslopja. Gorenja nadstropja nad vežo slone na močnih železnih traverzah. V mogočnem poslopju se spajajo veliki obrati, restavracija, mesarija in usnjarsko podjetje. Na gostilniških oknih stoje polikani lončki s papirnimi cveticami. Nikjer ni opaziti niti sledu o kakem stilu. Med temi hišami se za ograjo nahaja sinagoga. Postaren možiček pridrsja po peščenem dvorišču in pozdravi s suhim glasom: »Tag, meine Herren.« Ves čas stoji molče pri vratih, medtem ko ogledujemo harmonično notranost med sinje modrimi stenami, posutimi z zvezdami. Objema nas mistika orientalne strogosti. Ko zapuščamo sinagogo, se oglasi za hrbotno zopet izsušeni glas, »Taaag...« Občuti se, da služi starec neznanemu gospodarju.

Cesta se prelije v trg. Naokoli stoje visoke hiše, v katerih prebiva meščanska elita. Na pročeljih lepe mavčni okraski, okna zastirajo težke zavese. Ob vratih se svetijo na mramornatih ploščah pozlačeni napisi agentur, modnih ateljejev in zdravnikov. Oko išče slovenska imena med madžarskimi, židovskimi in nemškimi. V bančni izložbi so pripete na zeleni sukknjeni podlagi raznovrstne valute. Žlahtna kovina cekinov žari v opoldanski pripeki. Ob oknih velike kavarne sede uradniki, ki prelistavajo »Slovenec«, »Budapesti Hirlap«, »Jutro«, »Tagespost« in jih obračajo kakor zrcala sodobnih kulturnih razgledov. Okoli biljarda se sučejo trgovski nastavljenici, v kotu premišljata dva študenta nad šahom. Postaren gospod opazuje zadovoljne muhe, ki se izprehajajo po oknu. Trgovine so zaprte. Ljudje, ki postavajo pred izložbami, se ogledujejo med svilenimi nogavicami in kombinežami. Sóbočka elita, katere ni videti ne na ulicah ne v kavarni, ki živi za zastrtimi okni in se pokaže le ob določenih urah, ob velikih cerkvenih in državnih svečanostih, sem pa tja v letu na humanitarnih družabnih prireditvah in tekmah SK Mure, najbrže ne kupuje v teh trgovinah. Vozi se vsako sezono v Pešto in na Dunaj, od koder prinaša modo, katero naročajo potem trgovci za boljše domačine. Elita, katero služkinje pozdravljajo s »Kistihand« in »Kezét csókolom«, prištevata med svoje višjo duhovščino vseh treh veroizpovedi, domačo industrijo, homines novos. Elita, ki le navidezno živi v ozadju dnevnega življenja, spoštuje tradicijo, katero obuja ob pogledu na Szápparyeve platane, posebno v mehkih toplih nočeh, ko se odpirajo okna v park in sušlja veter v razraslih vejah.

V Szápparyevem parku posedajo v senci brezposelni, delavci in nižji uradniki med odmorom in pestunje. Opoldne se je izprehajala po slikovitem parku med orjaškimi lisastimi debli in zelenimi travami stasita bela krava. V strahu je vzkliknila mlada gospa in poklicala dete ‚Mein Schatz nicht auf den Rasen treten.‘ Malo dalje so počivali delavci in dremali. Nekateri so se tiho slovenski pomenkovali. Na robu ob cesti je klical mlad fant v park ‚Hé, Miska gyere ide!‘

Tod se je nekoč izprehajal grof Száppary, kadar si je v knjižnici, v sobanah med bogatimi zbirkami starega orožja in živalstva zaželel zraka in si privoščil za izpremembo galantno konverzacijo s prelepo tajnico, ali še prej v mladosti, kadar so pomladni vetrovi prinašali slavce, veselo zabavo s ciganko, ki je dišala po dimu in masti. Razvajeni okus ljubi dražljive, eksotične vonjave. Grof Száppary je presojal človeško pehanje in prizadevanje z višin, v katerih ne motijo človeka strastna hotenja. Grof se je vzgajal po grofovskih predpisih in si ni vežbal posluha za probleme malega kmeta, težaka, viničarja in trgovskih nastavljenecv. Živel je razkošno in ni razumel, zakaj se ljudje vznemirjajo, kadar nabode v njegovih hlevih bik nosečo deklo, da se pišejo o tem daljši članki kakor o dragoceni turški sablji. Sovražil je birokracijo in papir, ker je čutil, da se usode narodov odločajo v etiketni konverzaciji ali molku. Z lastnimi rokami je precejal življenje. V Leningradu je njegov molk v juliju devetnajsto štirinajstega leta vznemirjal na svečani carski soareji Poincareja, ki je zagrenjen potem izpraševal japonskega poslanca, kaj naj pomeni zastrta maska najvljudnejšega diplomata med diplomati. Slutil je, da se za njo skriva avstrijska vojna napoved. Zato je pri napolitnicah z lokavimi očmi in jasnim poudarkom napil miru. Grof Száppary je dvignil čašo in ni trenil z očmi. Ves čas je kakor mimgrede opazoval rdeče lise na bledih licih carice, sedeče poleg francoskega gosta. Še isto noč je oddal šifrirano brzojavko: »Poincare je napil miru in odpovedal obisk v Kjöbenhavn. Vrača se domov.« Szápparya so malce obremenili dolgovi; grad bo kupila sóbočka občina, park je odprt in ga kanijo posekati. Če bi se vrnil, bi najbrže z istim razmišljenim pogledom smehljaje opazoval stasito kravo in brezposelne v senci platan, kakor je nekoč rdeče lise na caričinem vratu.

Száppary je tradicija. Toda grof je imel svetovni nazor, svetske razglede in je živel sredi odmirajočega stila, ki je bil žlahtna dediščina tisočletnega razvoja. Grof je prebival v gradu med dragocenimi zbirkami, elita se druží v salonih nad trgovinami, kavarnami in bankami. Mesto starih, v svinjsko usnje vezanih foljantov z vtisnjenimi grbi, leže po zofah in mizah ceneni nemški in madžarski romani. Grof se je obdajal s sijajem, ki je zamamljal komtese in čvrste dekcle, elita se bavi s finančnimi transakcijami, štedi pri gospodinjstvu in živi brez stila v okvirju konservativnih nazorov.

Vaške hiše so zidane z estetskim prirodnim čutom v kolektivnem stilu. Pročelja poslopij ob predmestni cesti in na trgu, kjer se na dvoriščih koljejo biki, režejo hrastova debla, se stroje kože in se zлага žgana opeka, ne razodevajo tradicije meščanskega stila ne stika z ljudsko izvirnostjo. Za temi puščobnimi stenami nastavlja človek mreže, vsak hip na lovu za svoj brezstilni osebni blagor.

Na restavracijskem vrtu je slonel natarak ob drevesu in strmel skozi veje v vroče nebo. V kotu pri živi ograji je lokal bančni uradnik »špricer«. Tedaj je zavil s ceste k mizi — ko me je ugledal — mlad profesor, prekmurski idealist s smehljajem na licu. Krepko mi je stisnil roko in prisedel.

»Isten aldjon,« je vzkliknil med smehom, »smo dejali prej, zdaj je konec. Gimnazijo imamo. Ne veš, kako se vpisujejo in kako delamo?«

Nemalo sem se začudil. Pa je razpršil moj dvom. »Zdaj sem oborožen zoper tvoj historični materializem, s katerim pobijaš moje prepričanje, da odločujejo v narodovem razvoju duhovni vidiki. Ta čas, kar se potikaš po Prekmurju, je naša gimnazija narasla za štiri razrede. Tomaž le odpiraj oči. Iz Ljubljane so pridelnjeni,« našteva jih na prste, »same prvovrstne moči in izvrstnega ravnatelja imamo. Ta se zaveda, kaj pomeni gimnazija v Sóboti. Pomolili smo jo pod nos Madžarom, ki v Monoštru nam na kljub vzdržujejo popolno gimnazijo za dvesto dvajset učencev. Odslej bodo pohajali tudi kmetiški sinovi, sveže moči z mladostno neutelešnostjo v novo gimnazijo. Veruj, tam doma ne najdeš nikjer tako željne mladine, ki bi se s podobnim veseljem izobraževala. Vse jim je novo. Besede kar požirajo. Doma gledaš že v nižjih razredih blazirane obraze. Tu ogenj. Pomisli, domača inteligenca se bo zasidrala med ljudstvom in mu širila obzorje. Imaš prav, Prekmurje je pričelo živeti od sebe.«

Menda je opazil moje nejeverne poglede. »Se čudiš? Tako presenečenje. Vendar mi ne boš več dokazoval, da Slovenci, od vseh strani ogroženi ne razumemo narodnostnih in državnih problemov. Domača inteligenca bo na nevarni meji zabila močne pilote. Glej, osvestili smo se in čisto pravilno žrtvovali kočevsko gimnazijo, saj je od Kočevja komaj dobro uro razdalje do Ljubljane in do Novega mesta. Zato smo postavili zdaj popolno tu na severni meji med ljudstvom, ki še v dvajsetem stoletju ni vedelo, kaj je slovenska kultura. Masarykov duhovni realizem je zmagal v politiki. Če bi bil čital poročila, s katerimi so se domači voditelji uprli zoper prejšnje ugovore, ki so jih pošiljali vaši prišleki v Ljubljano! Pisalo se bo, da je v dvajsetem stoletju slovenski duh premagal svojo preteklost.«

Ploha njegove odkritosrčne zgovornosti me je naposled do cela pripričala. »Torej je vendar resnica, kar mi pripoveduješ. Nikoli nisem mogel prav razumeti, zakaj so Slovenci predlagali, da se gimnazija v Sóboti okrne. Premišljeval sem vse ugovore zoper popolno gimnazijo. Da bi prekmurski študent v slovenskih središčih preje občutil našo skupnost? Vraga! Saj ga bi tudi v Sóboti vzgajali slovenski profesorji. Da bi se ne zakrležil v domači konservativnosti? (Ali mu je tem več koristilo provincialno ljubljansko, ptujsko in mariborsko vzdušje? Pa beda, v kateri je moral marsikdo študirati. Tista beda, da ni imel niti za streho in kruh in se je moral zanj prodajati, kakor so ga učili v naši tradicionalni, idealistični vzgoji? Da ni denarja? Ali naj vzdržujemo nepotrebno popolno gimnazijo, če vpoštevamo sodobno stisko in se mora zanjo žrtvovati Prekmurje, ki je bila najbolj pozabljena slovenska zemlja z osemdeseterimi tisoči prebivalcev? Ali ne služijo v dobi kolektivnega občutja narodnih in državnih problemov med Slovenci ljudje še vedno

na dan nad deset tisoč? Ugovarjajo, da mora ostati kmet na rodni grudi in se ji ne sme odtujevati. Ta ugovor ima globlje ozadje. Toda jaz izprašujem, ali je bolje, da ostane kmet neveden in top? Da morajo odvečne delovne sile odtekati v tujino? Da kmet ne razume niti svoje nejevolje? In se mora skozi rodove ubijati s konservativno revščino male kmetijske posesti? Podobne nazore mi je razkladal naš major na soški fronti.«

Prijateljev smeh me je prekinil in vznejevoljil: »Čemu se smeješ?« Nekaj časa sva si zrla iz oči v oči, potem sem se zavedel. Natvezil mi je farso in zopet vznemiril moje narodnostno in socialno pojmovanje državnega edinstva iz štirinajstega leta.

V tolažbo me je potrepljal po rami: »Vidiš, farsa sva ti in jaz. Moj prekmurski idealizem in tvoj socialni kriticizem. Natakara, liter jeruzalemca.«

»Hvala! Imaš prav, saj je farsa vse, ti in jaz. Dolga je še pot.«

Beltinska starica

Jug je dihnil čez jeruzalemske gorice, da so se zastrle s solnčno kopreno in je soparica nalegla v nižini. Na pekoči cesti sem še bolj občutil lesene noge, ki se še niso vhodile. Trpka nejevolja se je podela šele v velikem drevoredu pred Rakičanom.

Skozi goste vrste visokih jagnedi teče ravna cesta in se perspektivno zožuje med zelenimi stenami. Ti drevoredi postajajo redkost.

Med debli uhaja pogled v širono nižino, tja med belo ajdo in gosto proso, v jagnedih šušlja zopet veter od severa, ki redči soparico. Čez cesto so položene v enakih presledkih poševne sence, ki jih že prestopamo z živahnimi koraki, čeprav zamanca še vedno tožita o žuljih na nogah. Pred nami na koncu drevoreda se pojavi točka, se veča, raste, kmalu švigne mimo kolesar in se prične zopet izpreminjati v temno točko med visokimi jagnedi.

Tako stroge so vrste vitkih dreves ob cesti, da bi se človek ne drznil stopiti v obcestni jarek.

Na koncu se nehote ozremo. Daleč med zadnjimi drevesi zagledamo zopet točko, ki se je pričela pomikati za nami. Plastična podoba človekove ničevnosti v zelenem koridorju sredi ploskovite nižine.

Misli se sprostite, v solncu in lahnem vetru poživljajo energijo, ki je v resnici potrebna za tako cesto, potegnjeno s črtalom do Beltincev, kar nanese poldrugo uro hoda. Kakor bi se na sredi pričenjala večnost.

Avtomobili s kuretino in prašiči praše cesto, da nas od časa do časa zavijajo v oblake. Na desno teče poljski kolnik med vrstami akacij, od katerih se spomladi razlivajo nad preoranimi njivami majske vonjave. Madžari obožujejo akacije v pesmih na strunah. Čez čas zagledaš vrsto murvinih dreves. Daleč od ceste samotari temen log. Osamljenih naselbin, pri nas tako pogostih, v Prekmurju ni videti. Zopet krivenčaste akacije. Kam peljejo kolniki? Zelene dalje so votle in človek premajhen, da bi se razgledal. Vdano sledimo cesto. Od nekod iz nižine zapiska vlak. Obstal je v Bratonicih in se zopet neviden vije skozi ravnino. V Lipovcih se svetlikajo hiše.

Vkljub slovenski farsii velja, da je Prekmurje pričelo živeti iz sebe. Mavčec iz Lipovcev se posveča socialni geografiji Prekmurja. Življenjski

problemi so komplicirani in se ne dajo razrešiti po shematičnih predpisih; socialne in gospodarske teorije odpirajo le razgledne perspektive.

Agrarna reforma je pomnožila število malih kmetij, obsežnih šest do deset oralov, na katerih se v nižini lahko preživlja petčlanska družina. Veleposestva, ki so se racionalno obdelovala, so po večini razdeljena. Težaki so prej na njih uspešno iskali dela. Danes narašča potreba sezonskega dela v tujini, ker zaposlujejo večje kmetije le malo teh težakov, po večini obdeluje zemljo družina. Na preostalih veleposestvih ne udinjajo več toliko delavcev. Zato odtekajo v razne pokrajine v državi, se selijo v Kanado, južno Ameriko, potem Nemčijo in Francijo. Mavčec navaja, da so v treh letih zaslužili izseljenci iz nižine in Goričkega do sedem in šestdeset milijonov. Velika kriza je zavrla sezonsko izseljevanje in sprostrla po Prekmurju težke skrbi. Preobljudenost in prenaseljenost ubijata voljo do življenja in dela.

Problemi se križajo, zamotavajo, toda rešitve so kaj prosojne. Izseljenci odhajajo v svet, kadar se vračajo prinašajo s tujim prahom nove razglede. Domače vzdušje se prepihava. Kako z denarjem? Ali se obrestuje ta denar, kakor doma zasluženi? Ne morem pritrditi ne zanikati.

izza časa Marije Terezije se kmet osvešča; od osem in štiridesetega leta ni še sto let. Kam se je premaknil mali kmet, ki ima v naših zemljah večino? Živi in životari, pa vedno slabše. Od Aškerca sem prestavlja mejnike in spodorava omejkke. Če se mu družina plodi, se glave sive. V gospodarstvu malega kmeta ni razgledov. Pač. Kolektivizem? Pustimo, problem je treba doživeti.

Agrarna reforma je nekaj dala in nekaj vzela. Kmet mora zemljo odplačevati. Dolžnost ga priganja k delu in bi jo zmožel, če bi mu kriza ne zvezala rok. Reforma je pomnožila male kmetije in brezposelnost. Ne spada v problem, da mu zemlje še do danes niso odmerili, da mora kmet poleg obveznic nenehno plačevati stroške za komisije. To je birokracija, zavrtna pomladanska slana. Kdo je proti reformi? Nihče. Toda agrarna reforma je operacija in diši po revoluciji, napol izvedena je bastard. Kapital in socializem igrata hudomušno igro.

Ali moreš iz tega kmeta ustvariti človeka, dokler mu ne daš oblasti, da se bo čutil gospodarja in ne bo skozi vsa razočaranja pogledal na dno?

Razum se poti, onemogel kliče sociologe in politične ekonomne na pomoč. Samega sebe preklinja, ker se več ne spozna in še manj ve, kje mu je življenje nastavilo volčjo jamo. Ti koraki naprej so bridke izkušnje, katerih žal ni mogoče zajeti v teorije. Ali peljejo res v same kompromise?

Kadar se družba pomlaja, v krčih in viharjih si ustvarjajo dvigajoče se plasti nove oblike za življenje — in si jih morajo.

Pred beltinskim gradom pričakujejo kolesarji in belo oblečene deklice lavantinskega škofa. Svoje dni bi se smehljala na grajskem dvorišču grofica Marija Zichy sredi številnega spremstva.

Toda grajska vrata so zaprta, po visokem obzidju se plazijo mah in ovijalke. Grad se ne vidi, okoli in okoli so se razrasle stare platane in ga zasenčile.

V sobanah preživlja starostne dni grofica, kateri so razdelili zemljo in malce omejili posest. V mladosti je nekoč jahala med spomladanskimi njivami pod cvetočimi akacijami, v jeseni je zbirala goste za lov in veselje. Száppary in drugi so po večini odšli, ona je ostala. Postarala

se je v tej zemlji. Tkalčičevi gardisti so jo zaprli in je zastražena pre-mišljala o smrti.

Jesenski veter šušti v platanah. Bilo je nekoč, da se je škofova kočija zapeljala skozi široka vrata in mu je plemkinja drhte poljubila prste. Potem sta v izbranih besedah — madžarščina je milobna govorica — čebljala pred kaminom. En svet, dve oblasti.

Zdaj je ostarela in ne pričakuje od življenja vedi kaj. Samo klju-buje mu še. Vsem in nalašč. V tihi sobani se izgublja njena sključena postava na starinskem fotelju. Muči družabnico, ki ji skodele s kavo nikoli prav ne postavi.

»Koga pričakujejo pred gradom?« — »Milostivega škofa.« Starica se zamisli. Spodaj stoji ljudstvo, ki ga je imela po svoje rada. Vmes je mogoče tudi kdo gardistov. Komaj se ji iskra v očeh zablisne, že ugasne. Ona ne sovraži in ne ljubi nikogar več, le prezira. Že ji je žal, da je Anita mučila. Prosi jo, da bi ji zavila noge v pletko. Položi ji uvelo desnico na glavo.

»Koliko je ura, Anita?« — »Pet je odbila.« Da ji znamenje z roko, da bi rada sama ostala. Starinske omare, ura, zrcalo, v katerem je od-blenilo solnce, ji pripovedujejo v gluhi tišini zgodovino njenega živ-ljenja. Pričela je živeti nazaj — do otroških let. Ta pot je izhojena, na njej ji življenje ne nastavlja več pasti. Oko je mirno, veke pol zaprte. Vsi ljudje umirajo v starosti enako.

Zemlja na podplatih in v želodcu

V senci stoji onstran ceste dolga hiša, podobna vojaškim barakam. V njej prebivajo težaške družine. Kolikor družin, toliko vrat in nekaj več oken.

Kakor je Turnišče na gorenjem, tako so Beltinci še bolj središnji kraj, močna naselbina na južnem Dólinsem. Med zidanimi, z vrtovi opasanimi hišicami, teče cesta do mala pol ure. Števan Kühar, pred-hodnik nove dobe, je živel in hiral v tej slovenski fari.

Pri Novakovih prebiva v gostoljubnem domu slovenska misel. Do-mača roznata kaplja je razvnela živahen pogovor.

»Iz M(u)rske Sóbote prihajate? — »Prav od tam, peš.«

»Odkdaj pa je tak mrska postala?« V zadregi se smejem, ker ne raz-umem vprašanja. Potem poslušam zavestno očitaje, da smo popočili krajevna imena po madžarski rabi. Domačini se norčujejo, ker niso poznali Murske Sóbote, ampak Sóboto. Šele Madžari so jo krstili za Mursko, da bi razločevali med raznovrstnimi Sóbotami.

»Mi čutimo slovenski in nas boli, da nam vsiljujete madžarsko dedi-ščino. Našo vodo Ledavo imenujete Lendavo. Mi ji pravimo Pretoka v gorenjem in Ledava v doljenjem toku. Poznamo le Grad in ne Gorenje Lendave. Ali ni sramota, da se naši Čepinci čitajo v zemljevidih Šo-pinci. Kdo izmed domačinov naj se spozna na zemljevidu, kjer stoji mesto Cankova — Mrzli studenec. Saj to je madžarski Hidegkut. Tako dalje mi jih navirajo, da me je malce sram, kajti vsi smo odgovorni za celoto.

V prijazni izbi sem se preveril, da je ostala Ljubljana onstran Grin-tovca, toda v Beltincih mislijo zelo po slovensko. Človeku je pri srcu,

kakor spomladi, ko zagleda na zeleni trati prve zvončke in trobentice. Nobenega dvoma ni, da je zemlja oživila. Baševa tradicija.

Zunaj zahaja solnce, poslavljam o se in se ne moremo ločiti. Spremijo nas do Odrancev. Na tej poti, ki je zopet premočrtno potegnjena in ni nobenega ovinka, da bi varal človeka, nam gostoljubna prijaznost posebno dobro dene. Med pomemkom niti ne čutimo, kako nam izginja pot pod nogami.

Prevrat je odtujil slovenski zemlji, — mi pripovedujejo — dr. Pavla Avgusta, ki je napisal doslej najboljšo študijo o prekmurskem glasoslovju. Zapustil je domačo zemljo in se nastanil v Sombathelyu, kjer poučuje na univerzi. Prej je pisal slovenske pesmi, po preselitvi pa je utihnil in komaj po desetih letih mu je uspelo dobro zapeti v madžarščini. Njegove pesmi so bile nagrajene. Zbiral je tudi narodno blago, katero je uvrstil v svojo študijo.

Goričko je bogatejša na pesmi kakor Dólsko. Pesmi, predvsem nabožne odkrivajo sorodnost z drugimi slovenskimi, nekatere s hrvatskimi in srbskimi. V gorinah se pojejo šegave kitice in tudi lepe balade z značilnim lapidarnim izrazom.

»Marsikaj bi se še odkrilo, pa to store naši mladi.«

Iz dalje sili že noč v nižino. Pred Odranci se zares poslovimo. Otroci se love med hišami in na cesti, v somraku se razkazujejo velika okna najmodernejših šole; večerni dimi se plazijo nad strehami. Trda cesta je za nami, pod nogami čutimo zopet prsteni kolnik. Nasproti se prižblje visoko naložen voz, otroci pojejo v jesenski večer.

Po mehkih stezah zavijemo med visoko koruzo k Črncu. Odslej teče steza ob temni vodi. Zaidemo v gosto drevje, da ne vidimo zvezd, ki se prižigajo v noči. Zelo previdno je treba hoditi, kajti stezo preraščajo debele korenine in vodna gladina je črna in oljnata. Za jelšami se čuje govornica, tam se skriva Trnje, toda vasi ne razločimo.

Zajedamo se v temine, vlažen vzduh nas obkroža, nočne roparice prhutajo v temnem vejevju. Tu in tam je padla zvezda v črni potok in se sveti na dnu. Zdi se mi, da jo lovi čudna roka, pa se le skrivljena veja zrcali nad gladino.

Hitimo in se opozarjamo, glas se izgublja v gluhi tišini. Na obrazu in na rokah čutimo hlad rose. V Pólani padajo zrele slive v travo. Na nje mislimo, ko se plazimo skozi temno goščavo ob tistem potoku.

Skozi veje leskeče sij. Mesec prede pajčevino med njimi. Ob stojimo na mostu, bela svetloba lije na črno vodo, v tihe loge. Skozi okno ob kolniku žari rdečkasta luč. Utrujenost potrjuje število kilometrov. Smehljaje krenemo proti luči.

Zemljo čutimo na nogah in v želodcu, drugače se ne da spoznati.

Debela Rezika v Vučkovcu

Še enkrat vso pot od Pólane do Hotíze, do Ferkovega mlina, nato z brodom čez Muro. Pri sv. Martinu ob vnožju goric se pod slivami na zeleni trati pasejo košate gosi.

Skozi zeleno drago se vije pot, zgoraj se beli cerkva sv. Margarete. Z domačinom se pnemo v kreber. Ploščate noge se mu odtiskajo v mehko prst.

O trtah trdi, da bodo prihodnje leto rodile prežlahtno kapljico. Kako ve? Bilo je prerokovanje: »im Jahre achtzehn hundert vier und dreißig je bilo tako, ob letu se piše neunzehn hundert vier und dreißig. Pa kak.« V svetovni vojni je služil v Tirolah in bi se pred tujci rad pobahal z znanjem nemškega jezika. Prve besede, ki sem jih slišal iz domačinovih ust v tej zemlji. Dobrodušno zabavlja nad slabo letino. V rebri se ozremo nizdol v nižino.

»Mi smo Horvati,« razlaga, »tam so Slovinci, sami Slovinci. Pa nismo Horvati. Medžimurci smo.« Razsodba je tako preprosta in umevna, kakor so njive pod nami vse pisane. Pri sv. Margareti se poslovimo, prišel je zidanico popravljat. Približuje se trgategv, toda jagode so se zakesnile in so še trde.

Pot teče po valovitem slemenu, na pobočjih se rišejo med vinogradi male njivice, temno zelena detelja poleg žoltega prosa. V zavetnih dragah se stiska vas, druge lepe na slemnih, kjer se bele hiše gnetejo okoli cerkve. Nad širnim valovitim svetom vlada tišina, da se noben klopotec ne sproži. S slivami obložene veje vise na pot, trgamo jih mimo grede.

V teh dragah, na robu goric pritekajo iz zemlje zdravilne vode: radenska, petanjska in še druge. V Vučkovcu je zaslovel med domačini žvepleni vrecel. Lani so navrtali zemljo, v kateri so iskali nafto, pa je brizgnila žveplena voda na dan. Po zeleni trati se spuščamo v kotanjo, kjer je urejeno kopališče na prostem. V dveh betoniranih bazenih se nateka vsak dan sveža voda, ima štiri in dvajset stopinj. Koplješ se lahko v naravni in v segreti vodi. Tri lesene odprte lope so postavljene za slačenje. Spodaj, na dnu kotline stoji krčma. Pod leseno streho stoli in mize, v majhni kajžici točilnica, poleg kuhinje posebna tesna izbica. Spredaj so prekopali zemljo za zelenjavo in postavili kurnike za piščance. Vučkovec, številka 1.

Okoli in okoli po ograjah so se sušile kopalne obleke, srajce, katere se izposojajo gostom. Pri sosednji mizi sta južinali kmetiški ženi. Mlajša, z bledikastim, toda svežim obrazom je štela kakih trideset let. Rejen in krepek možak je prisedel. Nekajkrat si je popravil trebuh, ki se mu je povešal do stola. Med prijaznim pogovorom se je pričel oglašati smeh. Naročili so pijače. Mlajša je položila možaku roko na kolena. Videlo se je, da šala proži šalo, da postaja pogovor zaupnejši. Iz kopališča so se vrnili žandarji. Pili so v izbici in klicali brhko bosonogo Miciko od opravkov v kuhinji. Ponudili so ji piti. Obrisala se je s predpasnikom in se hudomušno izmahnila. Kmalu pa se je prismejala in se naslanjala nad podboje med vrati. Smeh, prijazne besede so jo vabile, dokler se ni obotavljaje odločila. Poskušala si je še zakriti napeta meča, ko je sedla med žandarje, ki so zaprli vrata.

Zunaj pred točilnico je mlajša ženska pričela nagovarjati možaka, da bi se šli skupaj kopat. Dec se je strpljivo smehljal. Naposled je ženska odločno vstala, se ga oprijela za pod pazduho in smeje so se odzibali v kopališče. Študente, ki so bili z nami, je prešinilo veselje. Izposodili smo si kopalne obleke. Vlasta je prejela svilen srajco, meni so dali hlače, da bi se utegnili trije skriti v njih.

V segretem bazenu so stali možje in žene do vratu v vodi in se ozirali za onimi, ki so se že oblačili. Skozi ohlapne srajce so se videla koščena telesa. Na trati so sedele Madžarke, zavite v tople volnene rute,

obirale kuretino in si rezale slanino. S posmehom so zrle v bazen, kjer so se gnetli ljudje. Tolsta, prešerna kmetica je stala poleg starke, kateri so osiveli, štrnasti lasje padali po koščenih plečih in se namakali v vodi. Čvrst možak se je od časa do časa spustil in zaplaval. Nekdo je skakal na glavo, da je brizgala voda na vse strani. Na klopici so se stiskali oni trije iz pred krčme in se dregali s komolci, kadar so zavreščale ženske v bazenu zavoljo nevidnih prijemov pod vodo.

Izbrali smo si drugi bazen. Na koži sem občutil, kako jo topla voda suši. Previdno sta se pričeli spuščati v naš bazen obilno rdečelično dekle in njena mlajša tovarišica. Kmalu se je razpredel smeh med študenti in dekletoma, ki sta se izprehajali po vodi, da so se videle le bele rame. Rezika iz Sóbote se prihaja rada kopat. Ni si prizadevala, da bi se plavačem preveč ogibala. Kakor v sosednjem, tako se je v našem bazenu menjavalo vriščanje s čofotanjem, s smehom in krepkimi šalami, da so se Madžarke na trati muzale. Sredi zelene narave, v žvepleni vodi ni nihče izbiral besedi. Glave nad vodo so se smehljale in lica rdela.

Rezika, vajena toplejše vode je splavala k stopnicam in premišljala, kako bi zapustila bazen. Dvignila se je na prvo stopnico in se še sključila v vodi. Naposled je zamahnila z roko, se pričela kobacati na dan in študente zaničljivo zavrnila: »Je preveč piškurjev v tej vodi.« Med grohotom je obstala na robu kakor simbol plodne narave. Stiskala je srajco, ki se je oprijemala oblih oblik, izza obilnih nedrij so ji lili potoki vode. Z ogorčeno pripombo, če še nikoli niso videli ženske je odšla in se dostojanstveno pogreznila v drugem bazenu.

Spominjali smo se je popoldne v Štrigovi, in še kesneje v gibinskem brodu, ko je pričel sipati dež nam je njena podoba vzbujala dobro voljo. Onstran Mure smo se sezuli in hiteli v toplem dežju po mehki zemlji, med koruzami skozi loge, čez pašnike okoli marofa v Pólano. V temi so se ugrezale noge v mehko prst in postajale težje in težje.

Trdijo, da žveplena voda draži nagone. Tudi med starejšimi kopalci se kaj pogosto spletajo pozna radostna spoznanja. Toplice v Vučkovcu me spominjajo starega bakroreza, ki predstavlja gola človeška telesa v vicah, stare in mlade, vmes debelo Reziko.

Žveplenke

Na ajdi so se sušile poslednje rose, Črnc se je počasi pretakal proti solncu in Lendavi. Naša zadnja pot.

Lojz nenehno pregleduje vodo in išče ribe. Med koreninami švigne tu in tam katera skozi tolmun. Kadar jih love, stopijo v vodo, povlečejo mrežo po blatu in jo pritiskajo z nogo ob tla. Lov zahteva spretnosti.

Izvila sva se iz gostega drevja in onstran jase zagledala starinski mlin. Fantastičen je kakor ilustracija za pravljice. Pod široko leseno streho ob vodi mračni mlin, spredaj pod isto streho bela kubistična hišica. V njej prebiva mlinar.

Preko jezca zavijemo v samotno pokrajino med temnimi gozdovi, v katerih se jelše tako stiskajo, da bi človek komaj prerinil skozi in logom na drugi strani potoka. V dalji se prikazujejo lendavske gorice.

V temni vodi so spomladi našli mrtvo žensko. Morilec se je čez čas predal železni pravici in izpovedal tajnost. Peljal se je z ženo po tem samotnem kolniku proti Lendavi. V tišini je voz ustavil in pričel ženo daviti. V smrtnem strahu se mu je izvila in zbežala k potoku, da bi ga

prebredla. Toda mož jo je zajel sredi potoka in jo tiščal v vodo, dokler se ni zadušila. Poniglavo teče črna voda, neslišno v mehki strugi, nanaša ilovico in zakriva stopinje, kjer se je za življenje borila mati neboljjenih otrok.

Ljudje se ne zgražajo nad zločinom, pripovedujejo o njem kakor o naravnem dogodku. Le kraja se ogibajo ponoči.

Iz gozda se vije dim. Cigani kurijo. V gostem lesu so se poskrili ljudem. Kadar zvedo ženske, da so se zvečer zasvetili ognji v šumi, ne hodijo rade same. Pripetilo se je, da so jih cigani posiljevali in napadali. Ob gozdu teče Ledava in se približuje Črncu. Pod goricami se že razloči Lendava, nad njo nekdanji Banffyev grad. Prikaže se, toda ne približa. Spešiva, da naju ženske komaj dohajajo. Vendar se razdalja ne zmanjša.

O zemlji govoriva. Lojz mi plastično pojasnuje, koliko meri oral in hvali svojo zemljo, ki mu je podnetila življenjsko voljo. Kmetu je država zemlja in narobe. Nacionalizma še ni nikoli poznal ne tod ne drugje. Le meščanski romantik govori o zavednem slovenskem ljudstvu.

Lastninski problem je konkretna realnost. Živ problem, ki se ne da izbrisati s papirnatimi odredbami. V Prekmurju ni tako občuten, kakor pri nas, kjer vsak boljši kmet prezirljivo govori o kajzarju. Vsiljuje se vprašanje, ali ne bo s časoma tudi težak, ki je kupil agrarno zemljo, pričel zaradi revščine prezirati težaka?

Osebna lastnina ni ideja, temveč življenjski nagon. Dokler ga draži le pohlep in se vzbuja nejevolja, se ne da govoriti, da kale semena za nove čase. Vsaka ideja mora biti snovno vidna in mora dražiti nagonsko hrepenenje. Kdor ne išče v zemlji, plava med oblaki idejne romantike.

Ob zelenih zidovih je speljana gozdna železnica proti Lendavi, kjer ima Našička družba svoje žage.

V prekmurski nižini je pomanjkanje lesa tako občutno, da je vsaka žveplenka dragocena. Poslednje trske pobirajo med smetmi in jih varno hranijo. Gozdovi se niso razdelili med snujoče se zadruge. S težavo si kmet nabavlja les za kurjavo v ostrih zimah, poleti pa bi najrajši ne kuril. Kadar si prižiga cigareto, se pomišlja, zavreči žveplenko. Toda Našička družba seka mogočne hraste. Vsako uro padajo stara drevesa. Sekira poje in žage zvene. Najdragocenejša rast v nižini se odvaža na železnih tirnicah za boljšo kupčijo po vseh zakonih vsemogočne lastninske pravice.

Socialni red ne temelji v posameznikovih potrebah.

Sobotni večer je čepel na prvem vozičku blagajnik, ki se je vozil v šumo, da bi izplačal delavce. Iz gluhe samote so se dvignile maskirane postave, prisilile mašinista, da je ustavil mlinček. Počasi so povezali blagajnika, mu izpraznili torbo in v somraku izginili z debelimi tisočaki. Pravica še danes stika za zločinci.

Ljudje pripovedujejo zgodbo s humorjem, si prižigajo cigarete in spravljajo žveplenke v žep.

Mumija na Trojičkem vrhu

Na širnih pašnikih pred Lendavo se pasejo krave v krdelih. Semkaj hodijo gospodinje pred in po dežju nabirat pečarke. Hiše opasujejo vznožje zelenih vinskih goric.

Prava meja so prav za prav prve hiše za mejniki. Mejna črta je simbol, hiše so konkretnost. V Lendavi je meja predrta. Po tlaku se izprehajajo uradniki, učitelj, financarji, žandarji, hite kmetje iz okoliških vasi k maši. Na pragu stoje štacunarji in se pomenkujejo z domačini. Okna v gorenjih nadstropjih — pritličnih hišic je v središču malo — se odpirajo, zrači se posteljnina. Zdaj pa zdaj se prikaže na oknu negovan obraz postarne gospe. Oči se hladno upirajo na trg, opazujejo nekaj časa vozove in avtomobile, potem se postava zopet umakne. Lojz je bil nekoč muzikant, da so ga poznali daleč na okrog. Star znanec ga pozdravi: »Jó napot, már régen nem láttam.« — »Pravi, da me že dolgo ni videl.« — Pred cerkvijo stoji na ozkem trgu stasita mlada Madžarka, si svestna, da jo vsi ogledujejo. Lahen veter zgibava kratko nagubano, s pisanimi pentljami obvešeno krilo, pod katerim se svetijo škornjički, ki stiskajo napeta meča. Široki nabrani rokavi segajo do komolcev in se bočijo kakor polna nadržja v pisanem životku.

Videti je, da se ti uradniki in financarji, ki se zbirajo pred véliko kavarno, ne čutijo domači na tlakovanih tleh; pravo življenje diha za zidovi, je skrito in se pogovarja šepetaje s pogledi. Obrazi, ki se prikazujejo na oknih, v prodajalnah, so mirni in svestni, oni zunaj nekam vznemirjeni. Bajoneti na meji so redka straža. Revizijski sen uhaja skozi in se razpreda v domovih, v srcih, ki ga sanjajo od jutra do večera. Od tod se širi pravljica o kroni svetega Štefana med okoličane, prihajajoče v mesto. Nevidno je meja predrta.

Ob cesti zunaj mesta se vrste opuščene kleti, izvrtane v izpreminjasto škrljaste skale, kjer je nekoč gospoda čuvala svojo kapljico. Plovnati kolnik se zavije v tiho drago, se polahko dviguje v pobočje med trte in zidanice. V zavetju pod strmim pobočjem poležemo v senci pod slivami in pričakujemo gospodarja, ki nas je povabil v zidnico.

Solnce žge sivo ilovico, nabrekle jagode zore v tišini in soparica nam zapira oči. Vlasta in Miškova žena se sladko ajati v mehki travi.

Izza meje se prikaže Kokalj, meščanski učitelj v Lendavi, visok človek, da bi lahko z usti dosegel slive na drevesih. Pripeljal je gospo s seboj. Prve čaše zlahntne kaplje izpraznimo še v zadregi, potem se raznemamo in si stresamo, vse kar imamo na srcu.

Seveda zabavljamo nad Ljubljano, nad središčem naše provincialnosti. Pripovedujem o mehkih hrbtenicah, ki nategujejo našo večnostno harmoniko o nevarnih elementih in državotvornih stebrih. Rešetamo zeleno in zbegano literaturo, ki razvija zastave svetovnih kvalitiet. Pri nas se po navadi, razen med trgovci, industrijci in poslanci, vsak pogovor zaključi z običajnim vzklikom »ah Prešeren«.

»Toči Paller, saj vidiš... Ali ni čudno, da ni ta Prešeren nobene zapel o bogu?«

»Žigon je z arhitektoniko dokazal, da je neverni subjektivist našel boga v objektivnosti in je individualist sklonil glavo pod slapom Savice.«

»Ali je Kidrič že napisal svojega Prešerna? In Župančič, je res slovenstvo prodal?« »Kako?« »Ali ga niso ‚Mladci‘ izžvižgali in mu je nekdo simbolno svetoval, da naj se obesi?« — »Z ‚Vinogradom‘ ste napravili lep škandal in v takih časih.« — »Nič takega, dobra komedija...« — Prijateljica mi je pravila, da je eden izmed režiserjev tri dni jokal.« — »Tudi to ste slišali v Lendavi.« — »O, semkaj se iz Ljubljane vsak šum razloči.« — To so refleksi naših narodnih problemov.

Čeprav zabavljamo, vendar čutim, kako neizrečeno ljubimo vsi Ljubljano. Paller je prinesel iz kleti zvrhano mero hladne pijače in jo postavi v senco. Solnce pripeka in jagode zore.

»Vi torej zagovarjate bukolično in utilitaristično poezijo?«

»Tako sklepate, ker ves čas govorim o kmetu in agrarni reformi, o mali posesti in ako hvalim ajdo in koruzo okoli Pólane. Ni res? —«
»Dvakrat ste že omenili historični materializem.«

»Tako? —« Kokalj opazi, da gledam v prazno čašo, pa se mu ni treba dvigniti. Okrene se in postavi vinsko posodo iz sence na mizo, ki se mi je zdela, da najmanj tri metre daleč stoji.

»Ne mislim tako. Ni se bati, da bi pričeli peti o umetnih gnojilih in kako se poslanci obešajo. Ampak za izpremembo bi ne škodil naši literaturi krepki realizem. Od pamtiveka smo se vzgajali v idealističnem svetovnem nazoru, menda nimamo zato nobene resnične proze in drame. Šele Cankar... Ta naša idealistična vzgoja nam je izmaličila sliko o sebi, o naših konkretnih vrednotah in dejanstveni podobi našega življenja. Gospa, pri nas umetnik ni velik, če se ni srečal vsaj na koncu življenja z bogom.«

Nenadno se mi zazdi, da sedimo v osrčju slovenske zemlje, tako smo se zarili v probleme slovenske zemlje.

Kokalj trdi, da je madžarski nacionalizem agresiven, da postaja ideja o reviziji vsak dan realnejša. Čuti se, kako pronika skozi mejo. Madžari so nabili in napečatili po vseh vaseh onstran meje gesla: Revizija. Univerzitetni profesorji pišejo javno o reviziji.

»Ali morete razumeti?« mu pravim, »slovensko anemičnost? Pišemo o slovenski psihi, o slovenskem kolektivu, pa se ne domislamo, da bi izdali eno knjigo o Prekmurju. Sedaj je prišel v Sóboto ravnatelj, ki čuti, kaj pomeni tamošnja gimnazija. — Nosimo nasajene glave, ki si domišljajo, da mora ves svet poznati naše pravice.« — Koliko je na naši univerzi mož, ki se zavedajo in ob pravem času pekočih narodnih problemov?«

»Stati tukaj na meji, gledati, kako madžarski kapital in meščan širita svoj nacionalizem v slovenske vasi, se pravi življenje drugače gledati, kakor ga vi občutite v Ljubljani. Tod se vsaka napaka občutno pozna. Sedaj ustanavljamo kmetijske šole, vprizarjamo dobre igre. Tod je grof še vedno gospod in madžarski nacionalizem se ne da odpraviti s pestjo, s političnimi intrigami, megalomanskimi frazami in zaupanjem v boga.«

»Tudi marksisti so šele sedaj pričeli spoznavati, da je boj za socialno preuredbo družbe naš nacionalni aktivizem.«

»Čudna mešanica je nastala med sodobnimi narodnimi in socialnimi problemi.«

Nič ne pomaga, vino je krepko, zrak omamen, čebele brenče, solnce mi obseva hrbet, zdi se mi, da postajam patetičen.

»Slovenci so definicija onostranskega naroda. Ta narod boleha na teorijoljubju in se malo zanima za ta svet. Ne politik ne znanstvenik ne literat se ne domislijo, da bi razglabljali o živih ljudeh in živih problemih. Ti živi problemi se doživljajo le v zemlji. Čas nas izziva, hoditi je treba po zemlji in študirati njene probleme, odkrivati drame sodobnega človeka, njegovo najglobljo izpoved, in ne olepšavati zaradi večnosti ali svoje glorijske, to so snovi sodobne umetnosti. Teorije se morajo preizkusiti na živih problemih, kajti iz živih problemov se bosta rodili

življenjska umetnost in znanost. Oblikovalcev pogrešamo. Bolj kot kedaj občutim, da slovenski literat ne pozna svoje zemlje.«

»Kadar vsi govorijo o njej, je znamenje, da jo malokdo pozna,« basira Kokalj: »Danes je premalo, gledati njeno lepoto, spoznavati bi morali njeno resničnost.«

Kokalj mi je všeč. Je eden izmed tihih delavcev, ki izpolnjuje službeno in življenjsko dolžnost na meji. Ko govorimo o bogojanski cerkvi in zopet o stilu, jih potolažim.

»Stil je izraz, vsebina, več, dokument idejne izvirnosti in življenjske moči.«

»Vidite, da še niste tako pokvarjeni,« se smeje Kokalj.

Solnce obliva le še slemena vrh drage, ki je že v senci. Čebele se vračajo v ulje, v vinogradih se križajo trte in sence. Po ozki redi med trtami hitimo navzgor na sleme. Kokalj ne hodi, ampak se predstavlja, čeprav je strmina, da človek grize kolena. Na obzorju zahaja solnce in obseva s poslednjim žarom belo zidanico pri kapeli svete Trojice. Okoli nje počivajo ljudje v zemlji; kdor je rojen pod goricami, spi najslajše v vinogradu.

Kapelica je mračna in ima lepe baročne oltarje, oni na desni je umetnina. Zadaj pod korom leži v stekleni krsti mumija.

Živel je nekoč grof Hadik Mihaly, avstrijski in ogrski general v časih Marije Terezije. Po teh nižinah ga je nosil konj, slavne boje je bil s Turki. Grof Hadik je ljubil svojega konja, perjanico, svojo sabljo in lepe vojaške škornje. Človek se je pričenal zanj pri baronu, potem navzgor, spodaj ni bilo ljudi, le tlačani in vojaki, pred katerimi je pri Veliki Kaniži sam povzdignil glas: »Oj ta soldaški boben...« Bil je pobožen in zvest vojščak svete vere, vzgojen v dobi baročnega stila si je natikal v mirnih časih in na bojnem polju čiste rokavice. Pokopali so ga na Trojičkem vrhu med vinogradi. Kesneje so odkrili, da ni segnil v zemlji, v čisti ilovici se je truplo mumificiralo. Prenesli so ga v kapelico in jo povečali.

Grof Hadik Mihaly je postal mumija. Videti je, kako so se mu mišice na drobnih nogah in rokah razpletale, prsti so skrčeni, toda nohti ohranjeni. Trebuh se je izsušil do votline. Izžeti vrat je otrdel. Desno oko v lobanji je izbito, levo se s svojo sluzasto belino ozira v gledalca. Usta so se zveržila in odprla, da se vidita dva zoba. Brazgotine na prsih in na čelu pričajo o udarcih turške sablje. Egipčanske mumije leže pokojno s svetlim obličjem, Hadikova je podoba onostranske groze.

Novi čas je prizadejal pokojniku nove rane. Ko so Tkalčičevi gardisti stražili na Trojičkem vrhu, so ga prinesli iz cerkve, postavili k stražnemu ognju in mu s čašami nazdravljali. Anatomizirani Hadik Mihaly se je prevrnil in se ožgal na rokah in na lobanji.

Zdaj ne more več stati kakor prej, zato so ga položili v stekleno krsto. Njegova prejšnja je prislonjena k zidu. V temačni cerkvi me je pogled na zveržena usta in sluzasto oko v lobanji presunil, da sem jo tiho zapustil.

Poslednji solnčni prameni so svetili na zemljo. Med Goričkim in medžimurskimi goricami se ni zgenila negibna gladina zelenega zaliva širne panonske nižine. Svetila se je bela bogojanska cerkev ob zelenem vznožju, na Kápeli so se kazali temni obrisi zvonikov. Med njivami in gozdovi se je razlivala baržunasta luč od zapada. Okrenil sem se proti jugu in

zagledal Petešovce, od katerih se je v zelenem medžimurskem morju poslavljalo solnce. Skozi obzorje, kjer se je nebo dotikalo ravnih polj in pašnikov, ni oko več prodrlo.

V tej zemlji živi osemdeset tisoč slovenskih ljudi, ki si sredi Evrope postavljajo pobeljene hiše iz blata, sejejo žito in sade krompir, pasejo stasite krave in opravljajo težaška dela. Trinajsto sto let je minilo, da so se pričeli osveščati.

Živiljenjski problemi se ne mumificirajo v času, kakor se je Hadikovo truplo v ilovici.

Na trtah so zorele jagode, bližal se je čas trgatve.

Z a n a m e č e k t r i p e s m i

(Pesmi zapisal dr. Paul August 1909.)

1.

Láni sem plejla lük no màk, lük no màk
letos mà znori sàkši bàk, sàkši bàk.

Láni sam s pòjbi skakala,
letos me zibeo potákala.

»Povèj mi, povej mi tí Mécika
ge de to dejte rojeno?«

Tam zdòlai pri svétom Kaponi¹
nótri v zelenom prápori.

Prápor se more pòsišit, pòsišit
Mécka, ti móreš mòja bit, mòja bit.

Skakovci.

2.

Igraj mi, igray, gòslar moj!
Eti mi v hiži zòupston ne stoj!
Ča plačo se skrbi: mela² va kaj!
Če si nei vido? Kòja³ se graj.⁴

Deca krü prosi, dekla pa nej,
(h)lapec pa pravi: moji ste nej!
Gosli pot pazje⁵ ino bobén
Žena pa pravi: toga neven.

Gosli pod pazje: ž njimi domou
da⁶ domou priden, rad bi kaj jo.⁷
Ne dobim jesti, te pa zaspin
da pa gor stanen, te pa bižin.

Cankova.

3.

1. Moja mládost je odišla
kakti sunce za gorón.

2. Prišo, prišo En mladénc,
po imeni Fekonja.

3. Un je proso: »Lüba mati,
Vaša čij naj z menov gre!«

4. — Kama, kama, kama, kolik,
kama kol jo mati ščeš? —

5. »V oštarijo na plesijo
tan njoj polke igrajo.«

6. — Ita, ita, hitro prita,
na bogá si zmislita. —

7. Njiva ideta, hitro ideta,
k oštariji prideta.

8. Da⁸ sta notri f(h)izo prišla,
fčasi⁹ z drüгим plesat šla.

9. Da so gosli gor henjale¹⁰
te je una k njemi šla.

10. Un je njou za róuko prijó,
san čémér¹¹ je ž njega vreo.

11. Un njoj pravi: »Lüba, drága,
(h)odva müva¹² na španceir!«

12. Fčási, kák od ráma ideta
v málo šumo prideta.

13. Un njoj pravi: »Lüba, draga,
doj poklekni, doj pred mé.«

14. Una zdihava, premišlava,
noj kaj bi tou pomenilo?

15. Un njoj pravi: »Lüba, draga,
ka si z drüгим plesat šla?«

16. Un pa zeme z žepa nóužič,
njoj odreže fkraj glávou.

17. Un pravi: »Lübi, dragi,
kaj je, ka si fčino tou?«

18. Un pa pravi: »Lüba, draga,
stani ešče enkrat gor!«

19. Una leži se krváva,
nigdár več ne gene se.

20. Un pa léže prnej doli,
túdi záča merati.

Skakovci.

¹ kapela; ² ímela; ³ kuha; ⁴ fižol; ⁵ pashe; ⁶ gda = ko; ⁷ jedel; ⁸ ko; ⁹ takoj;
¹⁰ nehale; ¹¹ strup; ¹² midva.

ČRT

BOGOMIR MAGAJNA

Na ulici pod petim nadstropjem neke hiše v tržaškem starem mestu, v kateri je stanoval pes Črt pri družini Svetlin, so počili zadnji posamezni strelji. Pes se je zaletel proti oknu in zatulil, da je njegov glas odmeval v ozki ulici, kakor bi padal v globoko sotesko. Potem se je pes ozrl na Marto in malega Alojzija, kakor bi hotel vprašati, kaj naj stori. Dlaka mu je sršela in oči so se mu lesketale, toda Marta ga je potegnila od okna k ležišču in mu mrmraje ukazala, naj molči. Hip nato so se odprla vrata in Svetlin je pritekkel v sobo: »Marta, miličniki prihajajo v vsem mestu v premoč. Ravnatelj me je odpustil iz tovarne in vse člane sosveta, ki naj bi po naši zmagi prevzeli vodstvo tovarne. Nihče izmed delavcev, ki so ostali v službi, si ni upal zavzeti se za nas. Nekaj dni ne smemo nikamor iz stanovanja. Groze mi s smrtjo.« V sobi je nastala tišina, nihče ni vedel, kaj naj še govori. Le Črt je mahal z repom in se dobrikal gospodarju. Svetlin ga je pobožal po glavi. »Črt, propali smo,« je rekel, sedel potem na posteljo in si z rokami podprl glavo.

Črt se je rodil v zadnjem letu vojske v neki vasi na visokem Krasu. Ko je imel kakih petdeset dni, se je povrnil Svetlin kot ranjenec s fronte, da bi obiskal doma starše. Psiček mu je ugajal in odnesel ga je, čeprav je psica žalostno tulila, k svoji družini v Trst. Črt se je hitro privadil novega gospodarja, njegove žene Marte in sinčka Alojzija, čeprav se mu ni v tem zadnjem letu vojske bogve kako dobro godilo. Po vojski pa so se razmere takoj izboljšale. Gospodar je imel mnogo dela in ne preveč slabe plače. Črt je dobival vsak dan kos mesa in kosti, pa tudi ostankov prikuhe. In družina je bila nad vse ljubezniva z njim, zlasti mali Alojzij. Po cele ure se je preganjal z njim po sobi in silno prijetno mu je delo, ko ga je vlekel za ušesa in rep. Ali pa sta se igrala po bregovih strmih ulic, zlasti v sončnih dnevih, ko so se podile med visokimi hišami cele trume polnagih otrok in so od vsepovsod bevskali drugi psi. Včasih pa ga je vzel Svetlin s seboj do tovarne in ga pustil čakati do poldneva ali do šestih pred vrati velikega dvorišča. Čepel je tam na zadnji plati in radovedno opazoval trume deklet, ki so v pisanih oblekah stopale navzdol v mesto. Barve kril in rut, v katerih so bile vtisnjene najrazličnejše rože, so bile žive kot premikajoči se cvetlični grmi. V jerbasih pa so imele stvari, ki so Črta nemara še najbolj zanimale. Iz njih so gledale glave živih petelinov z visokimi, živordečimi grebeni, glave plašnih kur, kljuni gagajočih gosi in dolgi vratovi srditih puranov. Spet iz drugih jerbasov pa se je širil vonj po maslu, klobasah in po prekajenem mesu, da so se Črtu cedile sline in je moral sem pa tja zarenčati. Ko se je nagnil dan že proti poldnevu in ni bilo več deklet, se je zadovoljno zleknil na soncu in dremal, dokler ga ni kaj zmotilo. Motile pa sta ga, razen muh, za katerimi je hlastal z gobcem, če so sedale nanj, zlasti dve stvari: avtomobili in miličniki. Kadar je pridrčal mimo avtomobil in mu puhnil smrdljivi dim od bencina pred nos, je planil pokoncu in se divje zagnal za njim. Nič manj pa ni sovražil miličnikov. Nanje ga je bil ponovno naščuval Svetlin, dasi ga ni izpustil z močno napete vrvice, kadar se je hotel zagnati vanje. Tako se je Črt

navadil, da je obljajl vsakega miličnika, ki ga je srečal na cesti, in sicer od dne do dne bolj srdito. Sčasoma se je zdelo, da je njegova mržnja do njih že čisto osebna, kakor da njemu samemu grene življenje. Drugače pa je bil veder in ponosno je stopal poleg gospodarja po tržaških ulicah in so mu sijale oči, kakor bi bil ves Trst njegov.

Od dneva pa, ko so gospodarja Svetlina odpustili iz službe, se je Črtovo življenje docela izpremenilo. Ni mogel doumeti vsega tega, toda niti na cesto ni smel več. Vrata stanovanja so bila neprestano zaprta. Črt je videl, kako je stopil gospodar stokrat na dan k oknu in zastrmel doli na ulico. Njegov obraz se ni niti za hip nasmehnil. Alojzij je sedel na kupu cunj in zajokal kar naenkrat, kakor bi se bal nečesa strašnega, neznanega. Črt je šel k njemu in pomahal z repom, toda deček se ni več hotel igrati z njim. Od Alojzija se je napotil h gospodinji, da bi ga pogladila po glavi in hrbtu, kar je vedno tako prijetno delo. Marta je bila sedaj noseča v osmem mesecu. Sedela je poleg ognjišča in z obema rokama podpirala veliki, težki trebuh. Široke, črne oči so ji sijale tako žalostno, da je postal še Črt zamišljen. Ni vedel, ali bi se stisnil k njenim nogam, ali ne; ali bi položil glavo na njena kolena, ali ne. Ker se njena roka ni stegnila, da bi ga pobožala, se je okrenil v sredo kuhinje, postal tam in nalahno zacvilil.

Opoldne je sedel Črt k skledi pod mizo in vdano pričakoval jedi. Prvi, drugi in tretji dan mu je položila Marta po nekaj polente v skledo; mesa in kosti ni bilo več. Četrti dan pa je tudi polente zaman pričakoval. Od opoldne do treh je sedel poleg sklede in strmел zdaj v Svetlina, potem v Marto, toda ta dva se nista genila s svojih mest. Od nikoder ni prihajal vonj po kaki jedi. Ob treh je Črt odprl gobec in zamolklo zatulil. Svetlin, Marta in Alojzij so se ozrli k njemu, toda nihče ni vstal. Pes se je dvignil, stopil k Marti, ji položil glavo na kolena in proseče zastrmel v njen obraz. Tedaj so se prikazale Marti solze v oči. »Pelji ga na cesto, naj si sam preskrbi hrane,« je rekla možu, toda takoj se je premislila: »Peljala ga bom sama, da te ne zagledajo.« Prijela je Črta za ovratnik, odklenila vrata in ga vodila po strmih mračnih stopnicah navzdol in na cesto. Tu ga je pobožala ter zaprla potem vrata za seboj. Črt je ostal na cesti sam.

Čepel je uro dolgo pred vrati in lajal navzgor proti oknu, toda nihče se ni oglasil in tudi živega človeka ni bilo, ki bi stopil s ceste v hišo. Cesta sama je bila prazna in mrtva. Glad je postajal vedno večji in pes se je končno napotil iskat hrane po ozkih ulicah. Križaril je med visokimi hišami, s katerih je odpadel omet. Iskal je smetišč, ki jih je bilo mnogo. Stikal je po njih, odriival z gobcem in nogami papirje, cunje in smeti, toda našel ni ničesar razen nekaj že z umazanijo napolnjenih konzervnih škatelj in nekaj suhih, kot kamen trdih kosti, ki jih ni bilo mogoče zdrobiti in na katerih so se že poznali sledovi čekanov drugih psov.

Zato je odtaval navzdol proti novemu mestu, preletel je prostor pod oboki magistrata, široki trg mimo vlade in se naenkrat znašel v pristanišču. Tekal je dolgo med Pomolom svetega Karla in med Rdečim mostom, ki je peljal čez kanal. Tu in tam se je ustavil na obrežju, dvignil glavo in vohal rezke vonjave, ki jih je prinašal veter z ladij. Kot ogromne črne sence so visele te ladje nad njegovo glavo visoko v zrak. Na eni izmed njih je zatulila sirena. Črt je preplašen odskočil za nekaj

korakov in bolešno zacvilil. Črna senca pred njim se je premaknila kakor strah in začela rezati valove proti trepetajoči ognjeni sončni obli, ki je visela nad zapadom in sipala na modre valove rdečih barv. Sedaj je bil že blizu večer in pes se je okrenil in stopal počasi po obrežju proti ribarni. Gobec mu je bil široko odprt, oči so gladno strmele nekam naprej, klaverno pobešeni rep se je vlekel za njim. Nič več se ni menil za množico, ki je hitela mimo njega. Utrujenost mu je lezla v ude, glava je postajala težka in se je neprestano hotela povešati k tlom. Nenadno pa se je ustavil, nos in ustnice so se mu našobile, da so se mu pokazali zobje. Tik pred njim se je dvigala ribarna, pred ribarno pa je plaval ob morski škarpi z ribami napolnjen čoln. V njem je stal mož, ki je neprestano kričeč metal ribo za ribo na veliko mrežo, ki je bila pregrnjena na bregu. Poleg mreže pa je stal drugi mož in branil ribam, da se niso prevalile z mreže na tlak. Črt je zastrmel na te žive, premetava-joče se živali. Iz gobca so se mu pocedile sline do tal. Zarenčal je, prebегnil z očmi od moža do rib in spet od rib do moža. Potem je naenkrat bliskovito planil k mreži, zasadil zobe v največjo ribo in preden je utegnil brcniti mož s težkim čevljem vanj, je že drvel Črt nazaj proti obokom magistrata.

Slišal je kričanje in smeh za seboj in neki predmet se mu je zatrkljal med noge, toda Črt se je že znašel v starem mestu in drvel po strmih ulicah, ne da bi se ozrl. Ustavil se je šele pred vrati domače hiše. Bil je že mrak in v oknih so se prižigale luči. Tudi gospodarjevo okno je bilo že razsvetljeno. Spustil je težko ribo na tla. Premetavala se je po tlaku in zevala s široko odprtim gobcem. Pes je zarenčal, jo popadel in ji v hipu strl hrbtenico. Riba je obležala mrtva in zaprašena na umazanem tlaku. Dvignil je glavo proti gospodarjevemu oknu. Za šipami je zagledal senco. Zatulil je ponovno navzgor, toda okno se ni odprlo. Planil je s šapami na vrata in grebel s kremplji po njih; prisluškoval je, če bo zaslišal korake na stopnišču, toda prav nič ni bilo čuti. Šele sedaj se je odločil in začel trgati z ribe kos za kosom. Požiral jih je, ne da bi jih poprej razgrizel. V eni minuti je pospravil celo ribo. Lačen ni bil več, toda ves utrujen se je zleknil pred vrati na tlak in položil glavo na tace, da bi zadremal.

Bila je že noč in ulice so postale tihe in samotne. Iz hiš, ki so visele gori v bregu, so začele prihajati sestradane prostitutke in so stopale počasi po ulici navzdol. Hodile so tiho, brez besed kakor sence in strmele v svetlobo, ki je žarela nad novim mestom. Ena izmed njih se je ustavila pri Črtu. Sklonila se je s svojim bledim obrazom in drobnim telesom k njemu in ga pogladila. Črt je začutil mehko roko, ki mu je zdrselja po hrbtu, se zganil, ji vdano pogledal v oči in zadovoljno zagodrnjal. Potem pa so se mu veke počasi zaprle, kakor da ga je božajoča roka uspavala; iz daljave je še slišal zvon svetega Justa, ki je enakomerno bil ure — nato pa se je znašel naenkrat gori v stanovanju, kjer se je igral z Alojzijem, se dobrikal Marti in skakal okoli Svetlina; iz tega sna ga je zbudilo sonce, ki se je dvignilo izza kraških gora ter posvetilo v samotno ulico.

Vstal je, stresel prah s sebe in zopet dolgo lajal proti oknu. Ker se ni nihče oglasil, se je napatil naravnost do tovarne, kjer je počenil pred široka vrata, upajoč, da bo tam pričakal Svetlina.

Na vsakega delavca, ki je šel mimo njega, se je ozrl. Ni se menil za sončna dekleta in za čudne živali, ki so jih nosile v jerbasih, ne za vonj, ki je dehtel iz košar, ne za izpuhe smrdečega dima od avtomobilov. Ta ali oni delavec ga je zamišljeno pogladil in mu vrgel kos kruha ali slanine. Delavci so slutili nevarnost, ki je pretila njegovemu gospodarju in smilila se jim je sama sebi prepuščena žival.

Po osmi uri pa se je napotil Črt v centrum mesta in stopal po samem Korzu proti borzni palači med velikansko množico ljudi, ki je navalila v ulico. Po trgovskih poslopih so se v soncu bleščali napisi, Kastner, veletrgovina vseh stvari — Bratje Signorelli, skladišče delikates — Velicogna Francesco, veletrgovina kožuhovine — Marcovich Miroslavo, veletrgovina olja in vin in tisoč drugih napisov. Ogromni skladi jedil so bili nakopičeni po izložbah, toda Črt ni utegnil strmeti vanje. Vedno večja množica se je zgrinjala na ulico. Divje vriskanje je odmevalo med visokimi palačami. Črt se je komaj rinil naprej med tisočeriimi nogami, ki so grozile, da ga pogazijo. Po sredi ceste so drveli kamijoni, polni prepevajočih miličnikov. Kamijoni so pokali z izpuhi in smradili vse ozračje s prahom in dimom. Truma muzikantov je dvignila kovinska godala k ustom in Črt je besno zalajal radi marša, ki ga je zaigrala godba. Rad bi se zagnal muzikantom med noge, toda nog krog njega je bilo toliko, da ni mogel nikamor. Končno pa se je množica le prevalila na široki trg pred vlado. Korzo se je skoraj popolnoma izpraznil in Črt se je naenkrat znašel na prostoru pred borzo, kjer se je ustavil.

Prav tedaj so pritirali miličniki navzdol iz starega mesta uklenjenega Svetlina. Svetlin se je skoraj vlekel z nogami po tleh in omahoval med dvema miličnikoma, ki sta ga grabila za rame, kakor bi bil pijan. Obraz mu je bil poln sinjih izbuhlin. Iz razklane spodnje ustnice se je cedila kri k zobem in potem iz obeh kotov ob odprtih ustih navzdol po bradi in na tla. Črt je v hipu spoznal gospodarja in zatulil z visokim besnim laježem. Svetlin ga je pogledal in se nasmehnil. Črt se je bliskovito zagnal proti miličnikom, planil na enega izmed njih in ga vgriznil skozi obleko v ramo. Miličniki so zakričali. Za hip je nastala zmeda med njimi, toda v prihodnjem trenutku je že eden izmed njih zasadil psu bajonet v trebuh. Črt se je ječeč zvrnil na cesto in miličnik, kateremu je prej planil za vrat, ga je brcnil še s črnim škornjem v trebuh. Ostali miličniki so se zdaj smejali in potisnili Svetlina v kamijon, ki je pridrel po Korzu in se ustavil. Svetlin se je še enkrat ozrl na psa, ki se je zvijal na cesti in že je oddrvel kamijon z njim v kraje, iz katerih se ni Svetlin nič več povrnil.

Potem se je Črt polagoma dvignil in začel lesti iz Korza v staro mesto. Prav za prav se je premikal le s sprednjimi nogami, zadnje pa so se mu drsajoče vleklo po tlaku. Čreva so mu silila počasi iz trebuha in iz prerezane trebušne žile je curljala kri ter risala po tlaku krvavo sled.

Z veliko muko se je privlekel do domače hiše, stopil skozi odprta vrata na stopnišče in potem je polagoma zmagoval stopnico za stopnico, kakor da bi se plazil po strmi poti na zelo visoko goro. V vsakem nadstropju se je ustavil. Iz grla se mu je slišalo zateglo, hreščéče dihanje. Končno je dosegel odprta stanovanjska vrata in se prevalil v sobo.

Na postelji se je zvijala v porodnih krčih in kričala Marta. Groza ure, v kateri so ji odgnali moža na morišče, je prezgodaj zvila njeno telo.

ki je sunkovito vztrepetavalo in metalo ude od sebe. Poleg postelje je stal mali Alojzij, strmel materi v obraz in obupno jokal. Črt se je s težavo dvignil s prednjimi tacami na ležišče. Oči so motno zastrmele v od bolečin spačen Martin obraz. Marta ga je zagledala in stegnila desnico proti njegovi glavi. Roka ji je obvisela na njegovem temenu in se potem oprijela ovratnika na njegovem vratu. Drobnobitje se je porodilo v tem hipu. Martina roka je popustila Črtov vrat in omahnila na odejo. Črt je dvignil gobec proti stropu, zatulil z dolgim, zateglim glasom in se prevalil mrtev na pod.

Z A P I S K I

PAUL MORAND O DETEKTIVSKEM ROMANU

Detektivske romane so pisali tudi veliki pisatelji, tako na primer Balzac in veliki ameriški pesnik in pisatelj Edgar Poe, ki ga smatramo lahko za izumitelja modernega detektivskega romana. Danes se je detektivski roman razvil v posebno panogo, ki po pretežni večini ni več literarnega značaja, ki pa kljub temu ali pa prav zato razodeva čisto posebno socialno in psihološko zakonitost. Paul Morand, znani francoski globtrotter in potopisec, je v »Revue de Paris« napisal članek, v katerem se bavi z analizo sodobnega detektivskega romana.

— Strah je poleg ljubezni gotovo najsilnejša človeška emocija in pretega celo ljubezen po svoji plodnosti: njemu dolgujejo svoj obstanek vsi bogovi. Za vsak svoj trepet je človek ustvaril poseben mitos in poseben oltar in iznašel svoje bogove in polbogove, da bi ga varovali. Tako je iznašel tudi modernega polboga, silnega in pravičnega kot Herkula, drznega in neranljivega kot Ahila: Detektiva, ki ga častimo po templjih, ki jih imenujemo detektivske romane.

Pripraviti modernega človeka v strah, ni preveč lahko. V naravnem življenju je že vse preveč izkušen, v nadnaravno življenje pa več ne veruje. Čarovništva in prikazni so v stanu pripraviti v drget le še primitivne ljudi in otroke in ti ne čitajo policijskih romanov. Za uživanje detektivskega romana je potreben racionalistično vzgojen duh.

Dolgo časa je že zgolj resničnost zadostovala za snov detektivskih romanov: križarske vojne in vojne proti barbarom, odkrivanja novih dežel, ki so se odpirale pred človekom, polne zapeljivih in strašnih obljub. Stoletja, ki so dala Marka Pola in Krištofa Kolumba, Cooka in Bougainvillea, so bila naravnost prenatrpana z nevarnimi pustolovščini. Takrat je bilo pisatelju treba apelirati le na bujno domišljijo. Danes je ta planet izmerjen, fotografiran in znan malone do poslednjega koticčka. Pisatelj je tako izgubil pot, ki vodi v skrivnostne pokrajine, kjer cvete pustolovščina. Šele v tej dobi (okrog l. 1850) je prav za prav nastal pravi detektivski roman, skrivnostna pokrajina, temni gozd zločinske duše. Eksotičnost se je vrnila iz daljnih dežel zopet na velemestne ulice in londonska megla je postala nenadoma nevarnejša in skrivnostnejša od megle Magallansovega preliva. Metoda iskanja velemestnega zločinca nam je dala Dupina (heroja Poejevih novel) in nešteto drugih

junakov. Na to metodo in na Lavaterjevo teorijo fizijognomije se tudi sklicuje Lecocq, kadar govori o »eksaktnem, minucijoznem in vztrajnem zasledovanju«.

Moderni človek ne more živeti brez vere, da so pustolovščine resnične. To nam tudi pojasnjuje ogromni družabni uspeh detektivskega romana. Pisatelj mora računati s publiko, ki hoče povsod realne verjetnosti, ter zahteva predvsem zanimivosti (senzacij) iz vsakdanjega življenja. Romani Van Dykeja, Gaboriauja in Conana Doylea črpajo svoje sujete iz policijskih arhivov in Wilkins Collins je priznal, da je našel sujete za svoje romane v nekem starem seznamu kriminalnih procesov, ki ga je kupil na starini. Vsemu svetu je znan kriminalno analitični roman francoskega romanopisca Paula Bourgeta »André Cornelis«, kjer junak z deduktivno silo, ki v ničemer ne zaostaja za Poejevo, sledi korak za korakom zločincu. Podlago za ta roman je tvoril danes že pozabljeni proces, ki je svoje čase dvignil mnogo prahu. Advokat Armand Pelzer je ubil Bernaysa, da bi se poročil z njegovo ženo, v katero je bil zaljubljen. In ta umor je bil izvršen z najbolj ledeno premišljenostjo.

Ta dejanska resničnost ali vsaj verjetnost tvori tudi podlago modernega detektivskega romana. Moderni čitatelj ne ljubi več romantike brezpravega logičnega razpleta. Dober detektivski roman, četudi ni baš umetniško delo, mora vendarle biti produkt fantazije, združene z najbolj hladno logiko. Phillippe Guedalla je dejal: »Detektivski roman je zabava plemenitih duhov«. Lista teh »plemenitih duhov« je dolga in gre od Bismarcka, Aurica, Jeana Cocteauja in vse do Aristida Brianda, ki je oboževal policijske romane, ter na vprašanje, če pozna dosti takih romanov, odgovoril: »Žalibog ne veliko, ker jih sproti pozabljam in tako berem vedno istega«.

Tudi Voltaire je ljubil detektivske romane in se je v njih celo poizkušal. Njegov »Zadig« predstavlja prav za prav kratek in popoln model policijskega zasledovanja. Paul Morand celo primerja »Zadiga« z neko stranjo Sherlocka Holmesa, ki obravnava isto temo in ki kaže presenetljivo podobnost z epizodo iz »Zadiga«. Iz tega bi lahko sklepali, da so stari triki ostali še vedno najboljši. V resnici pa nobena druga literarna panoga ne zahteva tako konstantnega obnavljanja. Vsako novost nemudoma plagira in uporabi tisoč drugih pisateljev. V svojem predavanju na Ljudski univerzi je Paul Morand nedavno dejal, da je detektivski roman partija šaha, kjer samo en igralec, namreč čitatelj, igra v dobri veri. Avtor goljufa vedno. Metode modernega detektivskega romana so nekako te-le. Prvič: Avtor pomnoži število indicij in zapletkov, preutrudi spomin čitatelja in ga tako zopet presenetiti. Drugo sredstvo, ki se ga poslužujejo pisatelji bolj pogosto, je zopet to-le: Tat vrže za seboj petardo, obrne tako splošno pozornost na detonacijo, in tako šele najde priliko, da lahko nemoteno izvrši svoj zločin. Avtor romana teče tako proti svojemu cilju skoro neopažen in lahko po mili volji vleče za nos čitatelja.

Druga metoda (ki jo je uporabil Poe v svojem »Ukradenem pismu«) napravi predmet ali zločinca nevidnega ravno zaradi prevelike očitivosti. Če morate skriti list papirja ali kak dokument, ga skrijete najbolje tako, da zavijete vanj staro svečo, kar zadostuje, da popolnoma uide vsakemu še tako radovednemu pogledu. To je fizična nevidnost, obstoji pa tudi moralna nevidnost, kjer je zločinčeva krivda tako jasna, da

čitatelj vanjo niti več ne veruje in išče pravega zločinca drugje. Tako v nekem Wallaceovem romanu nastopa zločinec dolgo časa kot šef javne varnosti. V Lerouxjevemu romanu »Parfum dame v črnem« dolgo časa ne vemo, kdo je zločinec in kdo detektiv, in to pri belem dnevu in mnogo ur.

V boljših romanih nastopa še drug rafiniranejši trik, nekakšna moralna optična prevara, to so namenoma nedosledni značaji. Človek, ki nastopa v začetku knjige kot učenjak, se izkaže proti koncu kot norec in sadist. Paul Morand je celo mnenja, da mora vsak dober detektivski roman žrtvovati pravilnost značajev svojemu razpletu in svoji zgradbi. Naloga detektivskega romana tudi ni poglobljati se v temine človeške duše, marveč premikati svoje marionete po nekem bolj ali manj kompliciranem sistemu nitk. Veliki teoretik detektivskega romana ga. Sayers pravi, da policijski roman ne spada v literaturo izraza, marveč v literaturo pobega iz samega sebe, njegova domena je čisto gibanje.

Ruski roman nam je pokazal prepade v naši naravi in psihoanaliza je dognala, da spe zločinski nagoni v podzavesti vsakega človeka. Danes lahko osumimo vsakogar in vsakdo se lahko smatra za osumljenega. Ta dejstva niso v majhni meri pripomogla k razvoju detektivske literature. Vonj smrti vlada nad nami vsemi: vojne, ljubezenski in seksualni zločini in prometne nesreče, vse to je sprijaznilo modernega človeka z mislijo na nenadno smrt, na katero naši predniki niso mislili in tudi niso mogli misliti. Najlepša igra našega časa je kri, in njenega vonja iščemo, kadar kupimo pri knjigotržcu detektivski roman po znižani ceni. Če je žrtev kak milijonar, bodo služkinje in šoferji brali te romane s tem večjim užitkom, ker si bodo v duhu in podzavestno domišljali, da so v resnici umorili svoje predstojnike. Tako predstavlja detektivski roman novo in nepredvideno obliko socialne borbe — socialnega in moralnega razkroja.

P. D ó n a t.

P O R O Č I L A

KNJIŽNA POROČILA

Miroslav Krleža: Sabrana djela. Hrvatski bog Mars. Copyright by Minerva, nakladna knjižara d. d., Zagreb, 1933. Tisak i uvez »Union«, grafično nakladni zavod d. d., Zagreb. Printed in Yugoslavia. Idejna skica omota Franjo Bruck.

Krležev protivojni ciklus »Hrvatski bog Mars« je napisan v spomin »onega hrvaškega ljudstva, ki je prelilo svojo kr. ogr. domobranksko kri v slavo tisočletnega kraljestva šent Ištvana, v smislu madžarsko hrvaške Pogodbe iz leta 1868«. Danes je težko nazorno oceniti moralno moč, ki je rodilo to delo. Novele so po večini nastale še okrog prevrata. Aktiven avstrijski vojak oblikuje torej še sredi dogodkov življenje in smrt avstrijske kasarne, fronte in bolnice — in hkratu ohrani kritično distanco in ravnovesje, ki sta še danes — ali morda šele danes — neoporečni. V takem dejanju moremo videti dvoje odločilnih komponent: visoko umetniško potenco in vratolomni pogum, ki ga imajo samo tvorne nature. Zato tudi krog teh vojnih novel ni reportaža (kar bi po dobi, ko so nastale, lahko sklepali), marveč umetnina, pesem o mrtvaškem plesu boga Marsa.

Kr. ogr. domobranski narod strada in umira za tujo gospodo. Kmeta so utrgali od zemlje in kasarniški dril ga poživini. Cesarsko kraljevi oficirji izvršujejo topo, meha-

nično in idijotsko svojo službeno dolžnost in vzgajajo krmo za topove na avstrijskih frontah. Sestradani inteligenti se jalovo upirajo vojnemu nesmislu ter žalostno crkavajo na kostanjih, v zaporih in v umazanih špitalih. Vojni invalidi životarijo brez ciljno tje v en dan. V lazaretskih barakah se množe sifilitiki in triperaši. Obupanci dezertirajo. Drugi se obešajo po samotnih straniščih na hladni jermen.

™To je orgija hrvaškega boga Marsa.

Avtor pozna iz izkušnje podrobnosti in torturo vojaškega drila. Mladost je prebil v kadetski šoli v Pečuhu. Bil je gojenec Ludeviceuma, madžarske vojne akademije v Budimpešti, enega najelitnejših vojaških zavodov blagopokojne avstro-ogrske velesile. Med vojno je moral znova obleči avstrijsko uniformo. Tako spremlja svoje Zagorce neusmiljeno od prvih paragrafov c. kr. Dienstreglementa do žalostnega konca na fronti in v špitalu.

Prvi dan v kasarni:

Novince pričakujejo na bataljonu podčastniki ter jih s kletvicami, brcami in drugimi cesarsko-kraljevimi sredstvi »nazorno« uvajajo v prve skrivnosti avstrijske vojaške abecede.

Dril na terenu:

Po-zor, od-mor, desno front, levo front, na pree-ves. Vse to na e-den, dva, e-den, dva. Zunaj je vlažno, megleno zimsko jutro. Stari domobrani imajo bolna, invalidna telesa in premočene obleke iz kopriv.

Zadnji dan pred odhodom na fronto:

Frontna psihoza. Napetost med moštvom in višjimi se stopnjuje do obešenja na kostonje, do »škandalov«, do obojestranske živčne in moralne izčrpanosti. Zagorci dezertirajo, pišejo grozilna pisma svojemu stotniku. Drugi ponesnažijo vojaško pisarno s svojimi neblagodišičimi ekskrementi in razdirajo vojaško opravo. Marodiranje, tatvine, pretepi pričajo, da je kasarna prebudila zver v človeku.

Tako je še pred fronto.

Rane, alkohol, blato, sifilis, lazaretske barake, invalidnost in neslavna smrt — to je drugi del službe pri bogu Marsu. In medtem, ko se težko ranjeni zvijajo v poslednjih smrtnih krčih na umazanih posteljah, slavi vodstvo lazaretnih barak, vitezi aristokratskega malteškega reda in dame od Rdečega križa, »zmago nad sovražnikom«: za barako, kjer človeška čreda umira za gospodo, vidiš lahko pod zelenjem v lopi »bele dame z rdečimi križi, napol pijane, smejoče se, glasne, bodoče matere bodočih krvolokov.«

Ciklus obsega šest novel:

Bitka pri Bistrici Lesni, Magyar király honvéd novella, Trije domobrani, Baraka pet Be, Domobran Jambrek, Smrt Franje Kadavera.

Že v prvi noveli je ujet značilni osnovni ton. Okrog »bitke« pri nekakšni nepomembni koti št. 313. gališke fronte se iztekajo usode sedmih domobranov. Sedem brezimnih junakov iz ljudstva, ki gara in umira za tujo gospodo, pada drug za drugim. Za njimi nič ne ostane. Samo na mizi mrtvaškega preglednika se množe mrtvaški listi. Nepomembni osebni dokumenti, nerešene prošnje na njegovo Veličanstvo Hrvaškega Kralja, fotografije, nepismena ljubezenska pisma, drobiž. To je vse. Zadnji simboli »za brigade in divizije, ki so šle mimo in še stopajo dalje v nepovrat, neme, sklonjene, klavrne, po nedolžnem obsojene na smrt.«

»Domobranska novela« — najobsežnejši, v zasnovi, v pisavi in v podrobnostih najzrelejši del knjige — predstavlja morda najboljše, kar je bilo doslej napisanega o kasarni in o njenem drilu. Tu je do podrobnosti ujeta najmanjša kretanja obsežnega

ustroja avstrijsko-ogrške vojaške discipline. Vaje na terenu. Dril posameznih nesmiselnih kretnj. Odnosi med poveljnikom, počastniki, rezervo in moštvom. Nervozna, nevrastenična službena prenapetost gospoda stotnika, ki skuša zagorskemu kmetu »nazorno« raztolmačiti pomen vojaških paradnih vaj, ki izvirajo iz srednjeveških ceremonijelov in ki so zadnji dan pred odhodom na fronto več ko nesmiselne. Odpor mase in »švindlanjek«. Trenotki navidezne, zvijačno zaigrane discipline. In nazadnje polom gospoda stotnika, ki izgine h kosilu, nejevoljen in izmučen od borbe z maso, ki izžareva stalen, skriven odpor proti njegovi vojaški učenosti. Teh sto strani analitične proze preseneča. Preciznost posameznih momentnih snimk iz avstrijske vojaške dresure, psihološki detajli, natanko pretehtana ironija v pripovedi, lirični zanos, značilen za najboljše strani Krleževe proze — ti elementi so se v tem tekstu strnili v mojstrsko, umetniško objektivno obtožbo vojne in ta obtožba ima format.

»Trije domobranci« so pendant k prejšnji noveli. Dril se je s terena preselil v kasarno. Kasarna utripa v frontni psihozi. Zagorski kmet in njegovi gospodarji, vsi hkratu utonejo v zatothem, s krvjo nasičenem ozračju Vojne. Maščevalni izbruhi moštva in histerični izpadi častnikov. Dezertacije. Kraje. Alarm. Raport na zasneženem, blatnem dvorišču. Ponočna straža. Obešanje na kostanje. Batine z golo sabljo. In vse to, dokler posamezniki ne izgube oblasti nad svojimi živci. In čemu? Bog Vojna odpira žrelo, da pogoltno novo stotnijo ljudi, ki bi lahko živeli človeka vrednejše življenje.

Zadnje tri novele so snovno navezane na bolnico. Frontni lazaret pod vodstvom malteškega reda. Sanatorij avstrijske princese. Venerični paviljon garnizijske bolnice. To so pozorišča. Dejanje se suče okoli značilnih momentov iz življenja vojnih žrtev — ljudi, ki so z življenjem nezavedno že obračunali in katerim ni ostalo drugega kakor invalidna, nerabna telesa, zadržano sovraštvo do vojnega cirkusa, veselje do alkohola, apatija in zadnje, kar človeško kreaturo preganja do groba: žeja po ženski in strah pred smrtjo.

Ta smrtni ples je naslikal mojster, ki je v svojem jedru pesnik smrti. Mož, ki je že ob pričetku vojne pel o krvavem triptihu, ki ga nosi v sebi (Ja u sebi nosim bolan, krvav trolik, prokleti i đavolski bogolik: Žena. Smrt. I Lira. Ah! Da! I Lira!), je znal ves ta kaos vojaškega drila, karbola, zijočah ran in fizične smrti že takrat, ko se je vojna šele bližala koncu in je polagoma prehajala v zmedeni povojni čas — strniti in oblikovati v zaokroženo in kljub navidezni fragmentarnosti plastično umetnostno celoto. V kratkem obsegu, ki je odmerjen običajnemu poročilu v reviji, je nemogoče oceniti prozo, v kateri je napisan Krležev protivojni ciklus. »Proza« — to ni samo jezik, njegove možnosti, njegov ritem, njegov zvok in njegova notranja napetost, proza — to je enotna, homogena spojina analitičnih podrobnosti, liričnega zanos, komično ali tragično zasnovanih prizorov, melodičnega tona v pripovedovanju. Kadar ta kompleks zraste v harmonično spojino, v zrelo neločljivo enoto — in strne se nedvomno samo takrat, kadar mu mojster določa rast — pravimo, da je novela napisana v dobri prozi. O Krleževem »Hrvatskem bogu Marsu« je mogoče samo še pripomniti, da je doslej njegova najboljše zasnovana in napisana knjiga. Dodajmo še to: Krleževa knjiga bi ne bila tako pomembna, če bi tudi avtorjev odnos do snovi ne bil tako jasen in dosleden, kakršen je. Tu ni ne prizanesljivega smehljaja, ne nepotrebnega odpuščanja, ne solz nad grdo Vojno, marveč rezka, strastna in moška obtožba. Zato ni ta knjiga samo dejanje, ki manifestira avtorjevo tvorno moč, marveč je hkratu dragocen dokument »iz absurdno blaznega časa, ko so Evropi vladala tri božanstva: kasarna, biblija in sifilis«. (Hrvatski bog Mars).

Filip Kalan.

EVROPSKA GLASBA NA JAPONSKEM

Pod tem naslovom poročja v »Neue Züricher Zeitung« profesor Gustav Kron o glasbi na Japonskem, ki se je razvila tam v primeri z drugimi panogami nenavadno pozno ter šele v poslednjih par letih dosegla evropsko višino.

Glasbena akademija v Tokiu je v primeru z ostalimi evropskimi sestrami, kakor sploh vse, kar je bilo ustvarjenega na Japonskem po evropskem zgledu, še zelo mlada. V senci tujcem dobro znanega Ueno parka se nahaja veliki državni muzej za umetnost in starinoslovje, zakladnica vsega, kar je ustvaril v tisoč letih japonski narod. Nedaleč odtod se dviga zdaj še umetnostna in glasbena akademija.

Iz zelo skromnih začetkov, pod spretnim in smotrenim vodstvom, je zrastle v zadnjih desetletjih ta institucija do šole, ki goji danes že vse panoge glasbene umetnosti. Najpreje so tu igrali Mozarta, Beethovena, Schuberta in Schumana, stare mojstre, ki so ljubljenci japonske glasbene šole. V tej šoli deluje razen štirih Evropejcev še pet in dvajset japonskih profesorjev, ki so študirali po večini na evropskih konservatorijih. Število učencev se giblje v štirih razredih od 25 do 30 učenk in od 10 do 15 učencev. Mlajša generacija danes seveda ne mara več Mozarta in Haydna, ampak se navdušuje za mlajšo glasbo, za simfonije Richarda Straussa ali Mahlerja. Japonec je zelo sposoben posnemovalec, ki je vedno zelo dostopen za vse, kar je tujega, vendar je študij evropske glasbe na Japonskem združen z ogromnimi in čisto posebnimi težavami.

Učni načrt na akademiji določa šestnajst tedenskih ur samo za vajo poslušanja, kajti japonsko uho se mora naši glasbi šele prilagoditi. Japonska glasba še ne ve ničesar o naši glasbeni teoriji, o naših tonskih načinih, instrumentih in o našem načinu petja. Namen te šole je za enkrat, da vzgoji prvi kader pedagogov, ki naj po končanih študijah širi evropsko glasbo po srednjih in nižjih šolah. Orkester in pevski zbor pa naj z umetniškimi prireditvami stopita pred japonsko javnost in ustvarjata tako smisel za glasbo. Polagoma se orkester in zbor lotevata vedno težjih nalog. Tako je imela akademija Ueno šele prav v zadnjih letih na programu poleg Haydna in Mozarta vse Beethovnovne simfonije, Mendelssohnovo »Čarobno noč«, Rossinijevo »Stabat mater«, Brahmsov Requiem itd. Pri študiju večjih zborovnih del so se pojavile skoro nepremagljive težave. Japonec namreč ne pozna mehkega š, ne ljubi zapornikov, ter govori vedno z odprtimi usti. Često so se morali učiti teksta kakor šolarčki v prvem razredu ljudske šole, kakor papige. Ko so bolj ali manj uspela predvajanja nekaterih del, so sledila takoj nova.

Že ob uprizoritvi »Čarobne noči« je bila japonska mladina pridobljena za evropsko petje. Ustanovljena je bila podružnica akademije Ueno v središču Tokia. Zasebne šole so v najkrajšem času postale prav taka nadloga, kakor po evropskih mestih. Na univerzi v Tokiu so dijaki skupno s profesorji ustanovili lasten evropski orkester. Temu primeru so sledile takoj druge univerze.

Prosvetno ministrstvo je odredilo, da se morajo vsi koncerti akademije Ueno ponoviti v vseh večjih mestih Japonske, v Kiotu, Osaki, Nagoyi in drugod. Vsa ta mesta še do pred kratkim niso videla niti čula orkestra ali zbora. V Kiotu, starem razkošnem cesarskem mestu, so se vršili koncerti v dvorani za kronanje, sezidani v starem japonskem slogu, ki ima prostora za tri tisoč oseb. Mestna dvorana industrijskega mesta Osake ima prostora za pet tisoč oseb, ki je bila do zadnjega kotička zasedena. Ti naivni poslušalci niso mogli čakati konca in so vpadli dirigentu v godbo še pred koncem zadnjega stavka, z neugnanim hrupom in odobravanjem. Beethovnovno deveto simfonijo so igrali prvič leta 1924. in so jo morali že po prvi predstavi ponoviti petkrat v enem samem tednu. Danes pa je izven Evrope že malo mest, kjer bi se gojila glasba s toliko vnemo kot v deželi vzhajajočega sonca.

A. M.

VOLTAIRE IN ROUSSEAU

Znano je, da največja francoska filozofa osemnajstega stoletja nista bila vedno največja prijatelja. Ob Voltairejevi smrti je ruska carica Katarina II. v svoji vlogi prosvitljenega despota sklenila odkupiti vso njegovo privatno biblijoteko. Biblijoteka je bila shranjena skozi šestdeset let pod okriljem Houdonove plastike v pariški Hermitage. Leta 1862. pa so jo prenesli v Petrograd. Voltaire je imel navado, da je vedno bral s peresom v roki in pisal na rob knjige svoje opazke k tekstu, svoja odobranja in svoje ugovore. Lansko leto je odpotoval v Rusijo R. Havens, da preišče Voltairejevo biblijoteko in izbere vse te Voltairejeve obrobne opazke. O rezultatih tega potovanja nam poroča sedaj v »La revue de l'histoire de la litterature francaise«.

V teh opazkah se nam razodene Voltaire čisto drugačen kot pa v svojih spisih. Tu nahajamo njegov sarkazem v vsej pristnosti in brez okraskov, v katere je sicer odedal svoje spise. V svoji knjigi: »Discour sur l'origine de l'inegalité parmi les hommes« (O vzrokih neenakosti med ljudmi) govori Rousseau na nekem mestu o primitivnih ljudstvih in imenuje njihovo življenje v primeri z življenjem civiliziranih narodov pravi paradiz. Tu se Voltaire razjezi: »Norec, ali ne veš, da so se severno ameriški narodi uničili v samih neprestanih vojskah«. Drugo podobno opazko najdemo na mestu, kjer se Rousseau izraža o privatni lastnini in pravi: »Prvi človek, ki si je ogradil zemljišče in si je drznil reči: To je moje, ter je pri tem našel dovolj naivnih ljudi, ki so mu to verjeli, je bil pravi ustanovitelj civilne družbe«. Voltaire je napisal na rob: »Kaj, tisti, ki je sadil, sejal in si ogradil zemljišče, naj bi ne imel pravice do sadov svojega dela!...« in dalje »Ta nepravilnič, ta tat (Rousseau se v svojih Izpovedih sam izpoveduje, da je v mladosti kradel), naj bi bil dobrotnik človeštva. Glejte filozofijo berača, ki bi najrajši videl, da bi reveži okradli vse bogataše«. Nič nam ne more jasneje pokazati temeljne razlike doktrin dveh največjih filozofov svoje dobe.

Na robu knjige »Contrat social« (O družabni pogodbi) nahajamo opazke kakor »zmedeno in nejasno«, »konfuzno«, »napačno«, »kakšen sofizem!«, »smešna samoljubnost« in vse polno podobnih ljubeznivosti. V tej dobi postajajo opazke vedno bolj strupene. Na stara leta imenuje Voltaire v svojih pismih Rousseauja stalno kar »nepripravna«. Na rob pisma, ki ga je pisal Rousseau Beaumontu in kjer govori o svojih prijateljih, je napisal Voltaire ta-le strastni vzklik: »Kje so sploh še ti!«

A. M.

PRAVDA O DANTEJU

O Dantejevem pokolenju vlada že več desetletij spor, ki so ga povzročili nekateri preveč navdušeni pangermanisti, ki so trdili, da je bil Dante nemškega rodu. Prvi, ki je podvomil v njegovo latinsko pokolenje, je bil Fr. Kraus. Ta je v svoji knjigi »Dante« dokaj previdno in skromno izrazil mnenje, da utegne biti Dante po imenu in po krvi nemškega rodu. Nanj se opira tudi Austin Chamberlain, ki pravi v svojih »Temeljih devetnajstega stoletja«, da je zanj Dantejevo germansko pokolenje »izven debate in vsak dokaz za to odveč«.

Leta 1921., ob šeststoletnici Dantejeve smrti, so slovesno odprli njegovo krsto in jo izročili v preiskavo antropologom. Njihova dognanja je izdala »L' accademia reale dei Lincei«. Sedaj pa je napisal tudi italijanski antropolog Fabio Frassetti antropološko delo o Danteju. Frassetti popisuje Dantejev obraz takole:

Obraz podolgovat, navpičen profil, močno ravno in visoko čelo, široke očesne votline, močan orlovski nos, velike, močne ličnice, poteze, h katerim spada rjava koža, črni

lasje, dejstva, ki neovrgljivo pričajo, da je bil Dante sredozemske, latinske rase. Izmed znamenitih kipov sta mu najbolj podobna Giottov in Barganellov kip. Slavni kip, ki se nahaja v Neapoljskem muzeju in po katerem je bila narejena večina Dantejevih kipov, se v posameznostih in v celoti močno razlikuje od resničnega Danteja.

A. M.

ALI VESTE

da je André Maurois dobesedno po neki zgodbi Čehova napisal očarljivo pripoved o možu, ki svojemu predstojniku iz nepazljivosti kihne na plešo in gre zaradi tega tragičnega slučaja po gobe.

da neka francoska družba že pripravlja film o Staviskem; seveda, ker je v ta škandal zapletenih — in sicer kočljivo, vse polno še živih francoskih odličnikov, se bo moral film gibati v fantastičnih mejah.

da so palestinski hebrejski avtorji na svojem zborovanju v Tel Avivu ugotovili, da so pri silnem gospodarskem razmahu judovskih kolonij oni edini, ki jih je zajela kriza. In to predvsem iz dveh razlogov: ker so usahnili dotoki iz zlatih virov judovskih mecenov in pa ker založniki izdajajo rajši šlagerske, enodnevne knjige, prevode iz vseh mogočih jezikov in narodov.

da sta bili v hebrejskem gledališču v Tel Avivu dve zanimivi premijeri. Uprizorili so prvič hebrejsko »Rigoletta« in pa Brecht Keillovo »Opera za tri groše«. Torej je najmlajše narodno gledališče na svetu vsekakor po modernosti programa še pred Ljubljano.

da je zgodba o Sveti Ivani našla novega skladatelju. Maurice Ravel komponira na tekst J. Zelteila opero o francoski svetnici. Pred njim so med drugim poskusili to že Anglež M. W. Balfe (1857), Rodolphe Kreutzer (1790), Beaulieu (1835), Verdi (1845), Čajkovskij (1881).

da je moskovska Pisateljstva založba lani v razdobju oktober—december izdala 70 novih knjig, med njimi dela odličnih avtorjev kot Arhangelskega »Pesniške parodije«, Gerasimova »Pesmi«, Jesenjina »Izbrane pesmi«, Nekrasova »Dvom«, Orešina »Otavo«, Demjana Bednega »Moskvo«, Kalajera »Mož na gori«, Šagininjanove »Zbirko«, Altansena »Pesnitve komsomolcev«. Poleg tega je izdala še knjigo »Naša beseda o literaturi«, kjer nahajamo izreke sovjetskih politikov, znanstvenikov, vojaških funkcionarjev, umetnikov in kritikov o tem predmetu. Te izjave je zbral v knjigo A. Krupnov.

- da je...

Nabral Mirko Javornik

Pearl S. Buck

DOBRA ZEMLJA

Roman

To prekrasno delo, ki tako nazorno kaže življenje in razmere, v katerih živi kitajski človek, izide v začetku junija.

Knjigo je poslovenil Stanko Leben

Založba Modra ptica v Ljubljani

POZOR! Reviji smo priložili položnico. Cenjene naročnike prosimo, da poravnajo naročnino za mesec maj. Kdor je v zaostanku še za prejšnji mesec, naj nam nakaže zdaj naročnino tudi za nazaj. Prihodnji mesec izide roman »Dobra zemlja«, ki bo nedvomno vzbudil veliko zanimanja. Naročnike opozarjamo, da ga ne bomo mogli poslati nikomur takoj, kdor ne bo imel pravočasno plačane naročnine.

Pridobivajte! Pridobivajte!
novih naročnikov.

Za vsakega naročnika si lahko
izberete lepo knjigo!

Knut Hamsun

Blagoslov zemlje

Roman

Druga izdaja.

Poslovenil Rudolf Kresal.

Velja za naročnike v platno vezan Din 60'—, v polusnje vezan
Din 75'—.

John Galsworthy

Saga o Forsytih

TRILOGIJA.

Poslovenil Oton Župančič.

Kdor še nima vseh treh delov, si posamezne dele še lahko naroči.

Vsak del velja za naročnike: v mehko vezan Din 45'—, v platno
vezan Din 60'—, v polusnje vezan Din 75'—.

Založba Modra ptica v Ljubljani

Izborni
mi tekne

dr. Pirčeva sladna kava.

Zato mora biti v moji
kuhinja samo

**dr. Pirčeva
sladna kava,**
ki je odličen, domač
izdelek!

KLIŠEJE

vseh vrst po foto-
grafijah ali risbah
izvršuje za vsakovr-
sten tisk najsolidneje

**KLIŠARNA · ST · DEU
LJUBLJANA · DALMATINOVA 13**

**· KVERTA "Df
03
LJUBLJANA**
Koplovská c 2 Vojárski pot 1

TISKARNA. MERKUR

TRG. I N D. D. D.
LJUBLJANA
GREGORČIČEVA 23
TELEFON ŠTEV. 25-52

se priporoča za cenj. naročila, ki jih bo izvršila hitro, lično in po zmerni ceni.
Tiska knjige, brošure, časopise, revije, kuverte, memorande, račune, letake, lepake, posetne karte, letna poročila, vstopnice, vabila i. t. d. v eni ali več barvah

V lastni založbi izdaja: „Trgovski list“, „Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine“ in „Zbirko zakonov in uredb“, katere seznam Vam na željo dopošlje

**Salda-konte, štrace, journale,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***